

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI

**İBRAHİM ETHEM GİRİDİ’NİN “*MAKALAT-I HİKEMİYYE*” ADLI
ESERİNİN SADELEŞTİRİLMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

HAZIRLAYAN

Ebru ŞAHİN (KOÇ)

ELAZIĞ-2008

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI

İBRAHİM ETHEM GİRİDİ’NİN “MAKALAT-I HİKEMİYYE” ADLI ESERİNİN
SADELEŞTİRİLMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez// Tarihinde aşağıda isimleri yazılı Jüri üyeleri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/ ...// tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İbrahim Ethem Giridi'nin "Makalat-ı Hikemiyye" Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Ebru ŞAHİN (KOÇ)

T.C.

Fırat ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

İslâm Felsefesi Bilim Dalı

2008; Sayfa: V+58

İbrahim Ethem Giridi Osmanlı Döneminde yaşamış bir düşünürdür. Eserinde ileri sürdüğü fikirler birçok İslam filozofu ve diğer filozofların görüşleriyle kendi benzerlikler göstermekle beraber kendine özgü fikirler de ortaya koymuştur. Sadeleştirmesini ve değerlendirmesini yaptığımız bu eser Osmanlı döneminde ahlaki çalışmaların yanı sıra felsefi çalışmaların da yapıldığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Ethem, Ahlak, Felsefe.

SUMMARY

Master Thesis

**The simplification and evulation of the work which is named of “information Articles”
of İbrahim Ethem Girdi**

Ebru ŞAHİN (KOÇ)

T.C.

University Of Firat

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosphy And Religion

Discipline of İslam Philosophy

2008; Page: V+58

İbrahim Ethem Giridi was a philosopher who lived during the Ottoman Empire. The ideas that he claimed in is work had some similarities with the other Muslim philophers ans their ideas but also he hadn some orijinal ideas. This work that me simptified has shown that during the Otteman Empire there was not only etchic work, but olso philosophic work.

Key Words: İbrahim Ethem Giridi, Ethic, Philosophy

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
A-ESERİN TANITILMASI	3
B-ESERİN SADELEŞTİRİLMESİ.....	3
MAKALAT-I HİKEMİYYE	3
İKİNCİ BÖLÜM	44
1.ESERDE GEÇEN KAVRAMLAR.....	44
1.1.FELSEFİ KAVRAMLAR.....	44
1.1.1.AKIL	44
1.1.2.KÖTÜLÜK.....	51
1.1.3.HİKMET.....	56
1.AHLAKİ KAVRAMLAR.....	60
1.1.SABİR:	60
1.2.KİBİR.....	61
1.3.TEVAZU	63
1.4.KİN.....	64
SONUÇ	65
BİBLİYOGRAFYA.....	66
ÖZGEÇMİŞ.....	68

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geen eser
a.g.m.	: adı geen makale
Ans.	: Ansiklopedi
Ank.	: Ankara
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: eviren
D.İ.A.	: Diyanet İşleri Başkanlığı İşlam Ansiklopedisi
Edt.	: Editr
İ.A.	: Milli Eğitim Bakanlığı İşlam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Md.	: Maddesi
Ö.	: Ölümlü
s.	: Sahife
S.	: Sayı
Trz.	: Tarihsiz
v.d.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin unutulmaz isimleri arasında genelde peygamberler, filozoflar ve ilim adamları bulunmaktadır. Çünkü onlar bir topluluktan ziyade bütün insanlığa seslenmeyi amaçlamışlardır.

Bir milletin tarihinin iyi bilinip korunması onun müzelik olmaması için gereklidir. Tarihin iyi bilinip korunması ise o tarihin oluşumunda payı olan düşünür ve ilim adamlarının fikirlerinin bilinip yaşatılmasına bağlıdır. Tarihi geçmişlik, milletlerin gurur kaynağı, yetiştirdikleri büyük insanlar ve onların eserleri ile fikirleri de iftihar kaynağıdır. Geçmişe bakmak ve araştırmak insanlığın ortak özelliğidir.

Türk milleti parlak bir tarihe sahip olup bu süreçte milletimizin bağrından çıkan büyük insanlar, fikir adamları ve onların düşünceleriyle doludur. Gerçekte tarihte var olan Türk Devletlerinin genelinde ilmi çalışmaların yapıldığı ve bu çalışmaları barındıran eserlerin varlığını görmek mümkündür. Maalesef bu bilginler kendi çalışmalarını Türkçenin dışında kaleme almışlardır.

Hâlbuki ilim bir milletin kendi dili, tarihi ve inancı dairesi içinde meydana gelmedikçe bir kıymet ifade etmez düşüncesindeyiz. Bu düşünceden hareketle yukarıdaki hassasiyetler de göz önüne alınarak Danışman Hocam Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN Bey'in teşvikleriyle İbrahim Ethem Giridi'nin Makalat-ı Hikemiyye adlı eserinin sadeleştirilmesini ve karşılaştırılmasını bir tez kapsamında değerlendirmeye karar kıldık.

Yaptığımız bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş bölümünde Osmanlılarda Hikemiyyattan bahsettik. Birinci bölümünde eserin sadeleştirilmesi yapılmıştır. Eserin sadeleştirilmesi yapılırken eser ait sayfa numaraları belirtilmiştir. İkinci bölümde ise eserde geçen felsefi ve ahlaki kavramların Batı dünyasındaki filozoflar ve İslam filozofları ile benzer yönlerini ve farklı yönlerini ortaya koyarak bir karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmayı yazmadaki amacımız Osmanlı döneminde yazılmış fakat sadeleştirilerek günümüze kazandırılmamış eserlerden birini gün yüzüne çıkarmak ve ondan ahlaki, felsefi çıkarımlarda bulunarak faydalanılmasını sağlamaktır.

Çalışmam boyunca yardımlarını bizden esirgemeyen ve bize yol gösteren, kendisinden faydalanmamızı sağlayan danışman hocam Sayın Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN'a, çalışmam boyunca fikirlerini benden esirgemeyen Dr. Enver DEMİRPOLAT' a ve kütüphanesinden faydalanmamı sağlayan Yrd. Doç.Dr. Cevdet KILIÇ'a sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ebru ŞAHİN (KOÇ)

Elazığ 2008

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde felsefeden bahsedilip bahsedilmeyeceği, bahsedilecekse felsefeden ne anlaşıldığı, bugünkü anlamda bir felsefe geleneğinin bulunup bulunmadığı sorusunu sormak gerekir. Osmanlıların İslam düşüncesini XII. Yüzyıldan beri sürmekte olan durgunlaşma döneminde devraldığı göz önüne alınırsa orijinal bir felsefe hareketi veya geleneğinden söz etmek mümkün değildir denilebilir.¹

Oysa Osmanlı'da felsefeyi kendi içinde değerlendirilebilecek bir felsefi etkinlik vardır. Her ne kadar Osmanlı İslam düşüncesinden devredilen mirasta Gazali'nin felsefeye karşı olumsuz etkisi de olsa Osmanlılarda belli ölçüde bir felsefi anlayış ve düşünüşün varlığını kabul etmek gerekir.

Osmanlı Devletinin yükselme dönemi özellikle Fatih dönemin felsefenin asıl parlamasının olduğu dönemdir. Bu dönemde İslam felsefe geleneğinin yeniden canlandırılması teşebbüsü ile karşılaşırız. Bu dönemde Ali Kuşçu (öl.1474), Ali Tûsi (öl.1482), Kemal Paşazade (öl.1474) gibi birçok düşünür yetişmiştir. Yine Gazali'nin Meşşai filozoflara reddiye olarak yazdığı Tehafütü Felasife ve İbn Rüşd'ün bu esere yazdığı Tehafütü't-Tehafüt ile başlayan tartışmanın Fatih döneminde devam etmiştir.²Yine Fatih Semaniye medresesinde kelami ve felsefi eserler okutulmasını istemiştir. Fakat daha sonra bu eserler felsefi olduğu gerekçesiyle eğitim programlarından çıkarılmıştır. Bu dönem Osmanlı Devletinin bir nevi “ortaçağ”ı olarak değerlendirilebilir fakat 1680 yıllarında İstanbul da bulunan Comte Marsigli o dönemin Osmanlı ilim adamlarının Arapça, Fars ça ve Türkçe olmak üzere en az üç dil bildiğini ve medrese eğitimi içerisinde mantık, eski felsefelerin tüm kısımları ve tıbbi ilimlere önem verildiğini aktarır.³

Osmanlı felsefesi tarihinde felsefe hayatını canlandırmak teşebbüsünün 18. yüzyılda da devam ettirildiğini görmekteyiz. Bu dönemde oldukça canlı bir tercüme ortamıyla karşılaşmak mümkündür. Damat İbrahim Paşa (öl.1730)ulema ve tarihçileri himaye ederek muhtelif ilimlere ait eserleri ve felsefi eserleri çoğaltmıştır ve 25 kişiden oluşan bir komisyon

¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Osmanlı Felsefi Düşüncesi”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, (Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul–1999, C.1, s.174.

² Hakan Poyraz, “Var mı, Yok mu? Osmanlı'da Felsefe Yoktur İddiası Üzerine”, **Türk Yurdu**, Aralık–1999-Ocak–2000 C.19–20, S.148–149, Ankara, s.286.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu, “**Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**”, C.II, İst.1998, s.249–250.

kurarak kültürel katkı sağlamıştır.⁴Yine III. Ahmet Aristo'nun kitaplarını ve Kottinius'un şerhlerini tercüme hizmetinde bulunanları vergiden muaf tutmuştur.⁵

Bir başka dönem olarak felsefi hayatın Batı modeline uygun olarak yapıldığı Tanzimat dönemi vardır.⁶ Bu dönem Osmanlı Devletinin Batı ile fikri etkileşiminin olduğu bir dönemdir. Bazı aydınlarımıza göre bu dönemde Osmanlılarda felsefe var olmaya başlamıştır. Biz bu görüşe katılmadığımızı hemen belirtelim. Çünkü felsefe yapmanın sadece batılı tarzda olamayacağı herkesçe malumdur. Bazı yazarlarımız Gazali'den sonra Osmanlı Döneminde orijinal felsefi görüşlerin olmadığını iddia etmektedirler bunun sebebi Sadreddin Konevi, Davud-ı Kayseri gibi isimlerin eserleri üzerinde ciddi bir araştırma yapılmamış olm asıdır.⁷

Zira Osmanlı felsefeyi temellendirmek, meşrulaştırmak için felsefeyi İdris peygamberle başlatmış, peygamberleri filozof saymış, Sokrat, Platon gibi filozofları peygamber kabul etmiştir. Bu Osmanlı Devletinin felsefeyi içselleştirme çabasıdır ki b uda ancak kabul görünen şeylerde olur.

Sonuç olarak Osmanlıda felsefe, bazı dönemlerde gereksiz görülse de genel olarak okutulmuştur. Kurumsallaşamaması felsefi hareketin olmadığı anlamına gelemmez. Yine Osmanlı da yazılmış orijinal felsefi eser yoktur dene bilmesi için o dönemde yazılmış ve çoğu Arapça, Osmanlıca eserleri tercüme etmek gerekir. Sadece elimizde olan çevrilmiş ve sadeleştirilmiş eserler bile Osmanlı da orijinal fikir ve eserlerin olduğu görüşümüzü destekler.⁸

⁴ İsmail Erdoğan, “İbrahim Kasabbaşızâde'nin Felsefi Görüşleri”(Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens.) İst.1989, s.4.

⁵ Süleyman Hayri Bolay, “Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe”, Ankara 2005, s.39.

⁶ Poyraz, a.g.m., s.288.

⁷ Süleyman Hayri Bolay, a.g.e., s.24.

⁸ Süleyman Hayri Bolay, a.g.e., s.24-25.

BİRİNCİ BÖLÜM

A-ESERİN TANITILMASI

Makalat-ı Hikemiyye adlı bu eser 1306 yılında İstanbul'da basılmıştır. Eserin kapak kısmında birinci cilt diye belirtilmesine rağmen var olan ikinci bir cildine rastlanmamıştır. Eser, yazarın ön sözünde belirttiği üzere Hz. Ali'ye ait olduğu iddia edilen sözler ve bu sözlerin açıklanmasından oluşmaktadır. Bu sözler parantez içerisinde Arapçası ile verildikten sonra yazarın bu sözleri Osmanlıca açıklamasından oluşmaktadır. Bu açıklamalar: öğütler, ahlaki kavramlar ve felsefi kavramları içermektedir. Eser 62 sayfadan oluşmakla birlikte küçük ebatlardadır. Eserin müellifi olan İbrahim Ethem Giridi'nin hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

B-ESERİN SADELEŞTİRİLMESİ

MAKALAT-I HİKEMİYYE

İBRAHİM ETHEM GİRİDİ

Bismillahirrahmanirrahim

Aşağıdaki ifadeleri söylemek üzerimize vacip olmuştur. Makalat -ı Hikemiyye adıyla yazılan şu kitap Hz. Ali'nin ağzından çıkan kıymetli, değerli ve her kelimesi mücevher gibi olan Makalat-ı Hikmet yüce belirginliğiyle fasih Arapça'nın kelimeleri ve ayetleri kapsayan bir değerli mecmuadır. Bir Elmas parçasına benzeyen ifade olarak öz ama mana olarak derin olduğundan daha çok erbabı tarafından takdir edileceği kesinlikle kabul edilecektir. Hayretle görmekte olduğumuz sanayi ve güzel şeylerin ortaya çıkışını bir intizam ve mantık içinde yapılan tetkikimiz her kelamın hikmetinin ortaya çıkacağı görülecektir. Zaten hikmet, sözün ruhu olduğuna binaen hikmetten ari ve çıplak olan kelam ruhsuz cesede eşittir. Öyle ise hikemli bir sözün her türlü sözlere

(3)

tercihi olunmaz mı? İşte buna istinaden Hikmetli Arap Kitaplarında hazine gibi değerli olan sözleri Osmanlıca'ya tercüme etmekten iftihar ettim. Ancak Osmanlıca ve Türk gramer kaidelerine fazla vukufiyetim olmadığından bazı hatalarım olacaktır. Bu hususta herkesten özür dilerim.

İbrahim Ethem Giridi

(4)

(Sözü söyleyen kişiye değil, kişinin söylediği söze bak.)

Bir sözü söyleyen kişiye bakma, sözüne bak. Bir kimsenin sözleri şeriata, aklın kanunlarına uyuyorsa bunu güzel görerek ve tebrik ederek kabul etmek gerekir.

(En büyük zenginlik akıl zenginliğidir.)

Zenginliğin en üstünü ve âlâsı irfan ve marifettir.

(Akıllı afatlarının çoğu geçici doyumsuzluklardadır)

Akıllıların hayret ve dehşetlerinin ve afat ve belalarının çoğu şimşekler gibi olan görünüşler altındadır.

(Akılsız insanın kalbi ağzındadır.)

Ahmak olan şahsın kalbine gelen her şey ağzındadır. Hiçbir şeyi gizleyemez ve sır tutamaz.

(Akıllı kişinin sözü kalbini yansıtır.)

Arif olan kişinin lafının ve sözünün manası, kalbinin içinde gizlidir. Sözü gerektiği kadar söyler.

(Aklın zannı kehanettir.)

Akıllının zannı, müneccimin ay tutulması ve güneş tutulması zannında bulunması gibi isabet edicidir.

(5)

(Kim bakarsa ibret alır.)

Bir kimse ömründe çok anlamlı baktıklarından ibret alır. Böylece fayda ve zararları ayırt edebilir.

(Kimin sözü tatlıysa seveni çoktur.)

Bir kimsenin sözü şirin olsa ahabap ve yareni çok olur. Hatta Peygamber Efendimizin şu Hadis-i Şerifi bu yöndedir: “Kılıç ile dostluk hâsıl olmaz.”

(Oburluk sıhhat getirmez.)

Çok yemek yemek sıhhat getirmez.

(Düşmanlık beladır.)

Halk ile düşmanlık etmek âdeti daima insanı her nesneden uzaklaştırır.

(Hırs hayâ getirmez.)

Haris ve tamahkâr olan kimse için utanma duygusu oktur.

(Her olay için çok düşünen kimsede cesaret olmaz.)

Bir kimse ki her işin sonunu çok düşünüp geri durursa cesaretli ve savaşçı olamaz. Tefrit derecesinde olan korkaklıktan, ifrat derecesinde olan öfkeden uzak durmalı ve aşırı gitmeyen cesaret sıfatıyla nitelenmeye gayret etmelidir.

(Kerim olan kişinin itibarını yitirmesinden ve aç olanın doyduktan sonraki durumundan sakınıınız)

Kerim olan zatın zulmüdide ve muhakkar ve şahıs -ı leimin mükerrerem ve mukarr olduğu esnada savletinden kaçının.

(6)

(Kişi sözünün altındadır tılsımlarının altında değildir)

Kişi lisanı ile yani sözü ile bilinir. Tılsımlarıyla bilinmez.

(Kim emri altındaki insana takatinden fazla yüklenirse mahrumiyeti davet eder.)

İnsana takatinin üzerinde emir ve te klif eden mahrumiyeti zorunlu kılar.

(Akıllının kısa ömrü cahilin uzun ömründen daha faydalıdır.)

Akıllının azıcık bir müddet yaşamış olması cahilin uzun yaşamasından daha faydalıdır.

(Ziyaret fazlalıkla olmaz)

Ziyaretle çetin huyluluk bir arada olmaz. Demek olur ki bir kişiyi ziyaret etmeye varıldığında çetin sözlü ve kötü huylu olmamalı. Belki kişi sözünde ve davranışında sevinçli ve yumuşak üzere davranarak rahatsız etmeden ziyaretini hafif ve latif etmelidir.

(Kim boş olanı talep ederse doluyu kaybeder)

Bir kimse faydası olmayan bir işi talep eder ve isterse, faydası olabilecek bir işi tamamen kaybetmiş olur.

(Düşmanlığın en büyüğü gizli olandır.)

Düşmanların en büyüğü kötülük ve aldatmasını fazla gizlice yapandır. Hal böyle olunca hile ve gizli olan düşmanların zararını ve şerlerini görmeli ve sakınmalıdır.

(7)

(Belanın karşılığı tamamen muhannettir.)

Bir kişiye dert, bela, musibet ve eza isabet ettiği zaman feryat ve figanda bulunması olmaz. Tam meşakkate tam mihnet gerekir. (Sabreden başarılı) hadisi şerifi buna uygundur. İnsan sabretmekle dert ve belasını yenip zafere ulaşmalıdır.

(Vaat etmedikçe hürsün, sorumlu olmazsın)

Kendinden bir şey talep edilen ve istenilen o işi yaparım diye vaat etmedikçe hürdür. Vaat ettikten sonra vaadini yerine getirene kadar sözünün kuludur.

(Hırs ve haramdan kaçınınız)

Hırs sıfatıyla haram sıfatı birbirinden ayrılmaz. Yani haramlardan ve akıldan uzak olan şeylerden kaçınmak sıfatı bir arada olmaz.

İnsanın تنها ve yalnız kalmakla nefret ve buğz edilen akran ve yarenlerinin fazlasına sebep hodbenlik ve kendisini beğenmektir.

(Edebin en güzeli güzel ahlaktır.)

Edebin en güzeli güzel ahlaktır.

(İyilik hürliğe kulluk eder.)

Hür olan kimseye nimetle iyilik edildiğinde, tabi olarak ihsan eden kendisini kul ve köle mertebesinde tutar.

(Size nimetler ulaştığında elinizde olandan nefret etmeyin şükredin.)

(8)

Size nimetlerden azar azar ulaştığında şükürsüzlük sebebiyle nimetlerin daha iyilerini yok etmeyiniz.

Her kim ki her ümidinin heva ve hevesinin arzusunda ve arkasında gezip yürürse bir gün hayalleriyle birlikte sürçüp helak olur.

(Emirleri bilen helak olmaz.)

Sınır ve miktarını, edep ve imanını bilen kimse asla çaresiz ve sefil olmaz.

(Yeis hür, rica kuldur)

Halktan ümit edip bir şeyi talep eden olmak kişinin azadeliğidir. Ya da azadeliğine sebeptir. Bu hükmün sonucu olarak halktan daima ümitvar olmak kişinin esaretidir ya da esaretine sebeptir.

Şehvetine ve nefsine mağlup olan kul, zenginlikten ziyade zelil ve alçaktır.

(Edepsizlik ve şeref bir arada olmaz.)

Ululuk, edepsizlikle beraber olmaz.

(Vefa bıkmışlık usanmışlık değildir.)

Her şeyden bıkmış usanmış kişi için iyilik etmek ve ihtiyaç gidermek yoktur. Bıkmış insanın yüzünde güzellik

(9)

ve sözünde şirinlik olmayıp daima kaygılı ve sıkıntılı durur. (Hayır, yanında yüz güzelliğı isteyin.) sözünce insan hayrı sözü ve yüzü güzel olan kimselerden istemelidir.

Pek çok ummak ve ümit eyleyenlere mülaki oldum ki isteklerinden mahrum kalırlar. Demek olur ki, insan zorunlu işlerinde dinine, zorunlu dini ihtiyaçlarından başka olan isteğı ummak ve ümit eylemekte ısrarcı olmamalıdır.

(İyilik dili keser.)

Bir kimse neye iyilik etmek o kişiye ihsan ve ikramda bulunan zat hakkında eleştiri ve alay etme şaka yapma ve zem etmeden yasaklar.

(Şer, topluca ayıba eşittir)

Bir kimse neye kötülük zulüm etmek ve fesat eylemek bütün ayıpların kötülüğüne cem eder. Ve işlenilen iyilikleri dahi lağveder.

(Söz gümüş ise sükût altındır.)

Sükût altın, söz gümüşdür. Öyleyse altını gümüşten üstün tut.

(Haset büyük bir beladır, çaresi ölümdür.)

Haset öyle fevkalade bir musibettir ki ilacı ölümden başka bir şey olamaz.

(Dinde galip olan sabredendir.)

Dinde galip kişi ancak sabırlı olan zattır.

(10)

(Bir kimse herhangi bir şeyi hiçbir halde gizleyemez, sözlerinden ve yüz şeklinden belli olur.)

Bir kimse herhangi bir şeyi hiçbir halde gizleyemez. Zira o kişinin tereddüt ve düşünmeksizin ağzından çıkan sözlerinden, yüzünün yanaklarının renginden bile ortaya çıkar.

(Sadakat ve cömertlik şeref ve yüce liğin aynasıdır.)

Sadakat ve cömertlik şeref ve yüceliğin aynasıdır.

(Hilm ve tevazu rahatın kaynağıdır.)

Hilm ve tevazu rahatın kaynağı ve menşeidir.

(Nezaket ve zarafet saadetin anahtarıdır.)

Nezaket ve zarafet saadetin anahtarıdır.

(İnsanın fiilleri ruhunun ve davranışlarının aynasıdır.)

İnsanın görünüşteki fiilleri ruhunun ve davranışlarının aynasıdır.

(Mutlu olan insan başkasından nasihat alan insandır.)

Dünyada ve ahirette bahtlı ve güzel şanslı olan kimse kendisi dışında birine nasihat edilirken onu işitip nasihat alan kimsedir.

Hırslı ve tamahkâr olan kimse horluk bağıyla bağlanmıştır. Ve onun hakkında kimse asla hürmet ve bağlılık duymaz. O kişi halkın nefret ettiği Hakkın helak ettiği kimse olmuştur.

(Akıl tamam olduğunda söz eksik olur.)

(11)

İnsanın akıllı olgunluk mertebesine ulaştığı zaman keliması eksik kalır.

(İki yüzlülük zilletin aynasıdır.)

Kişinin münafıklık sıfatı hak indinde ve halk katında kimsesiz kalarak zelil olması ve ahirette de hüsrân olma sebebidir.

(Sabır selamet evinin anahtarı ve her musibetin ilacıdır.)

Sabır selamet evinin anahtarı ve her musibetin ilacıdır.

(Suskunluğu kendinden daha ucuz olan bir kelama satma.)

Sükûtu değersiz ve ucuz bir kelim ile satma.

(İtaat mertebeyi yükseltir.)

İtaat büyüklük merdivenidir.

(Öfkesini yenen kurtuluşa erer.)

Sırası geldiğinde kızgınlığını yenebilen kimse cihanın kurtulmuşlarından olur.

(İlim ağacı sahibine güzel ve faziletli meyveler verir.)

İlim öyle cömert bir ağaçtır ki sahibine insanlığın güzelliğini ve üstün olgunluk meyvesini verir.

(Tokluk fetaneti götürür.)

Haddinden fazla tokluk kavrayış ve zekiliği ortadan kaldırır.

(Cahillikten daha kötü bir hastalık yoktur.)

Cahillikten daha ayıp ve çirkin bir hastalık olamaz.

(12)

(İnsanın aklını ve tedbirini iki şey yok eder. Birincisi acele etmek, ikincisi hali hazırda olmayan şeyi istemektir.)

İnsanın aklını ve tedbirini yok eden iki sebep vardır. Birincisi çabukluk ve acele, ikincisi imkânı olmayan şeyi istemektir.

(Hiddetin devası sükûttur.)

Hiddete karşı sükût gibi etkili bir deva olamaz.

(Zevk ve eğlenceye aşırı düşkünlük ve tembellik insanda güzel olan şeyleri ve geleceğini bozar.)

Sefahat ve tembellik insanın güzel olan tabiatını, mutluluğunu ve geleceğini yok eder.

(Hızlı konuşmaktan nefret edilir.)

Konuşmada acele eden, herkesi nefrete davet ettirir.

(Alay etmek ve kendini beğenmişlik fikri, kalbin katılaşma sebebidir.)

Alay etme ve kendini beğenmişlik fikri, kalbin katılaşma sebebidir.

(Mutlu selefin kıssaları örnekleri anlatılır.)

Mesut ve bahtiyar olan seleflerin hikâyeleri ve örnekleri anlatılır.

(Kibir sahibine nefretten başka bir şey kazandırmaz.)

Alçakça işlerin anası olan kibir ve gururdan uzak dur. Çünkü gururlu ve kibirli olan nefretten başka hiç bir şey kazanmaz.

(Övgü ve kibir beraber olmaz.)

Kibir ve nehavetle övgü birleşmez.

(Azgınlık zafer değildir.)

(13)

Azgınlık ve sefahat zafere engeldir.

(Mazideki ceddinize itibar ediniz.)

Başkalarının yerine geçmeniz halinde selefin durumunu dikkate alınız ve elinizde bir gayret ve göz açıklığı ile çalışınız.

(Hudutta muhafaza ahde vefa ve yokluğa sabırdır.)

Hudutta emir olan ahde vefa etmek, mevcuda rıza göstermek eşyadan dolayı lüzumu sabır ve tahammülü göstermek suretiyle muhafaza edilebilir.

(Küçükken öğrenilen ilim kaya üzerine işlenmiş nakış gibidir. Büyükken öğrenilen ilim ise su üzerine yazı yazmak gibidir.)

Küçük iken ilim tahsil edenin hali mermer üzerine işlenilen nakış, büyük iken tahsil edilenin durumu ise su üzerine yazı yazanın hali gibidir.

Genç insanın kalbi verimli boş araziye benzer ki o araziye ne ekersen onu kabul eder. Yani yetişir ve büyür.

(14)

(Bile bile inkâr edenin hali gündüze gece, güneşe gölge diyenin hali gibidir.)

Senin faziletini inkâr eden gündüze gece, güneşe gölge diyenin ha li gibidir.

(Bir kimse sana güven duymuyorsa sen de ona güvenme.)

Bir kimse senden emin olmazsa sende ondan emin olma.

(Dört şey kişinin anlayışındaki üstünlüğe, insanların sevgisini kendisine çekmesine sebep olur. 1-Mecazi şeylerde düşünmeden hareket etmemek. 2-Mükâfatta hızlılık. 3-Sevap yolları arama 4-Sözde doğruluk.)

Dört şey var ki insanın aklı ve anlayışına delalet ve halkın muhabbetini kendisine çekmesine sebep olur. 1-Mecazi işlerde düşünmeden hareket etmemek. 2 -Mükâfatta acele ve sürat, 3-Sevap yollarını arama, 4-Sözde doğruluktur.

(Kötülüğe merhamet etme, çünkü hayra zulmeder.)

Kötülüğe merhamet etme, zira kötülüğe merhamet hayra zulümdür.

(Kötü ahlak sahibi kabir dışında rahat etmez.)

Kötü ahlak sahibi mezarından başka hiçbir yerde rahat bulamaz.

(Nezaket ve zarafet, ruhun faziletidir, insana üstünlük ve saygınlık kazandırır.)

Nezaket, zarafet, edep, bilginlik ahlakın(ruhun) üstünlüğüdür. İnsan bu güzellik ve üstünlük sayesinde saygıya nail olur.

(Üç şey insanda dikkatli düşünmeyi engeller: Acele, hiddet ve şehvet.)

(15)

Üç şey derin düşünmeye engeldir: Acelecilik, hiddet ve şehvet

(Dili tutmak selamet getirir.)

Dili tutma endişe ve sıkıntıları giderir. “Hayırsa söyle yoksa sus” Hadisi şerifince söz söylediğinde hayırsa söyle değilse söyleme.

(Alçak gönüllülük şeref ve dostluk kazandırır.)

Tevazu şeref getirir, dostluk ve sevgi kazandırır.

(Cahilin âlimi aldatması acayıptır.)

Akıllı ve âlim olan bir insanın cahil ve akılsız tarafından kandırılması gibi garip bir eylem tasavvur edilemez.

(Kim gerçek ebedi sevgiyi ararsa, sevgisiz kalır.)

Hakiki dost aramaya kalkan kimse dostsuz kalır.

(Sadakatin ödüle ihtiyacı yoktur. Çünkü sadakatin ödülü hakikat ve mahiyetinde vardır.)

Sadakatin mükâfata ihtiyacı yoktur. Çünkü sadakatin mü kâfatı hakikat ve mahiyetine dâhildir.

(Fazilet suiistimal edilirse kötülüler ortaya çıkar.)

Her şeyi güzel ahlak sayesinde kazanmalıyız. Zira fazilet bile suiistimal olursa kötülükten ziyade tehlikeye sebep olur.

(16)

(Faziletli biri eğer hasta değilse çok hata yapmaz.)

Tecrübesiz insanlar erdemli olsalar bile çoğu zaman yanlış ve hataların hüküm olarak verildiği yerde bulunurlar.

(Ahlak sahibinde, nefret ve kabahatler barınmaz.)

Kötü ahlak sahibinin öfke, kin, heves ve nefsinin susturabilen esine rastlanılmaz.

(İnsanın sağlığını korumasında dikkatli olması gerekir. Çünkü her maksat sağlığın daimi olmasıyla ortaya çıkar.)

İnsanın her şeyden ziyade sıhhatine dikkat etmesi gerekmektedir. Çünkü her maksadın ortaya çıkması için sağlığın devamlı olması gerekir.

(Nimete küfretme, nimete küfretmek rezilliktir.)

Nimete küfretmek rezilliğin en büyüğüdür.

(Yerinde tedbir, insanı asla üzmez.)

İnsana yerinde tedbir fikri hâkim olduğu müddetçe asla çaresiz ve üzgün olmaz.

(Nasihat şerbetini içenler, kötü hastalık ve huylarına şifa bulur.)

Nasihat gerçek bir devadır. Bundan dolayı kötü ahlak, hoş olmayan huy ve karakterler nasihatle şifa bulur ve kurtulur.

(Güzel ahlakla donanmış insan, düşmanının bile hatırını kırmaya yanaşmaz.)

Güzel ahlakla süslenmiş insan dostunun değil düşmanının bile hatırını kırmaya layık görmez. Bundan insanın dostuyla hüsn-ü meaşat yani güzel geçinmesinin gerekli olacağı anlaşılmalıdır.

(17)

(3 şey akıllı sağlamlaştırır: 1-Akıllı insanlara danışmak, 2-Denemek, 3-Güzel olan şeyleri tespit etmek. Bu üç şeyi bozan 3 şeyde vardır.)

3 şey akıllı sağlamlaştırır: 1-Akıllı insanlara danışmak, 2-Denemek, 3-Güzel olan şeyleri tespit etmek. Bu 3 şeyi de bozan üç şey vardır. 1 -Baskı, 2-Acele, 3-Güvensizlik, küçümseme ve tembelliktir.

(Bir toplumda akılsız insanlar akıllıların arasındaysa o topluluğu terk et, çünkü gül suyuyla dolu havuza köpek girerse o su pis olur.)

Faziletli ve akıllı insanların oturdukları mecliste bir akılsız görürsen sakın orada oturma. Çünkü gül suyuyla dolu havuza köpek girerse o su pis ve murdar olur.

(İnsanın dış görünüşüne aldanma, belki dış görünüşü gerçek değildir ve kimsenin içini bilemezsin.)

İnsanın dış görünüşüne aldanma çünkü yalnız dışının sağlam görünmüş olması içinin nasıl olduğunu göstermez.

(Sabır, esenlik evinin anahtarı ve her derdin ilacıdır.)

Sabır selamet evinin anahtarı ve her derdin ilacıdır. Öyleyse daha güzel şey mi olur.

(Konuşurken olgunluğunu ispatlamak için konuşan, cehaletini öğrenmiş olur.)

(18)

Bir kimse konuşurken fazilet ve olgunluğunu ispatlamak için konuşursa cahilliğini anlatmış olur.

(Kadınlarla görüşüp tanışmak caiz değildir. Çünkü onların akılları noksandır.)

Kadın gruplarıyla görüşmek caiz değildir. Çünkü onların aklı kıttır.

(Senden emin olmayandan emin olma, Çünkü böyle yaparsan acı çekersin.)

Senden emin olmayan kimseden emin olma yoksa nefsinin çaresiz ıstıraplara bırakılmış olursun.

(Kendisiyle barışık olmayan insanların yolundan gitme. Çünkü Hak ve halk bunları sevmez, nefret eder.)

Kendilerinden şeref ve itibar görmeyen sevimsiz kişinin yolundan gitme. Zira böyle yaparsan Allahın sevmediği insanlar tarafından da nefret edilmiş olursun.

(Akıl ve dirayet sahibiysen kendi ayıpların başkalarının ayıplarını görmene mani olur.)

Akıl ve dirayet sahibiysen kendi ayıpların başkalarının ayıplarını görmene mani olur.

Hüzün ve keder zamanında merciin olması için bir dost vefadarı edinmeğe çalış.

(19)

(Cahil karşısında cevap vermeye arzu edersen, sükûtle mukabele et.)

Cahil karşısında cevap vermeyi istersen sükûtle karşılık ver.

(İnsanın talih ve talihsizliği karşısında aşırı sevinç ve aşırı üzüntü göstermesi caiz değildir, çünkü dünyada aylar ve seneler geçer durur.)

İnsanın talih ve talihsizliği karşısında aşırı sevinç ve aşırı üzüntü göstermesi caiz değildir. Çünkü dünyada aylar ve seneler geçer durur.

(İtidal devamlılığa, İfrat ve Tefrit yok olmaya delalet eder. Bir şeyin var olmasının yok olmasından daha iyi olmasına şüphe yoktur.)

Her şeyin orta yolda olması onun devamına ve bekasına, ifrat ve tefrit gibi aşırılıkları ise onun yok olmasına sebep olur. Halbuki bir şeyin varlığı yok olmasından daha hayırlıdır.

(Tevazu ağacını diken ondan selamet meyvesini alır, Selametten daha güzel meyve var mıdır?)

Tevazu ağacını her kim dikerse selamet meyvesinden toplar. Şüphesiz ki huzur meyvesinden daha lezzetli bir meyve yoktur.

(Çok fakir olduğun zamanlarda halini düşmana belli etmen senin üzülmene ve pişman olmana sebep olur.)

Çaresiz ve fakir olduğun zamanlarda dostlarından başkasına durumunu belli etme. Çünkü düşmanlarından yardım istemen sende üzüntüye bunun sonucu olarak da sefalet ve pişmanlığa sebep olur.

(20)

(İnsanların arasında iyi şekilde anılmak istersen, onların söyledikleri sözlere sabret ve onlardan uzaklaşmak istediğinde güzel bir şekilde muamele et.)

Âlimin karşısında iyi namla anılmak istediğinde, kötü insanların sözlerine sabret ve eğer onları uzaklaştırmak istersen güzel mukabele ile uzaklaştır.

(Her şey aşırılıktan dolayı yok olur. Aşırılıktan aslandan kaçır gibi kaç.)

Her şey ifrat ve tefrit sebebiyle mahvolur. Onun için bu iki uç noktadan aslandan kaçır gibi kaç.

(Akıllı insan dostuna ileride düşman olabileceği ihtimalinden dolayı fazla güç vermez.)

Akıllı ve zeki olan kimse dostuna çok fazla güç vermez ki bir gün düşmanı olabileceği zaman kendisine galip gelsin.

(Kim dostuna ve düşmanına güzel bir şekilde davranırsa dostunun sevgisini artırırken düşmanının düşmanlığını azaltır.)

Dost ve düşmanına güzel muamele eden dostunun muhabbetini artırır, düşmanının hasedini azaltır. Eğer bu halde beni sorarsan bunun gibi cesaret olmaz cevabını veririm.

(Dirayet sahibi, insan sırrını ifşa etmediği gibi insanların sırrını da sormaz.)

Dirayetli insan ne sırrını açığa verir ne de âlimin sırrını sorar.

(İnsana eziyet eden kimse, kendine eziyet etmiş olur, Kendine eziyet eden insan da ahmaktır.)

Âlime eziyet eden kimse kendi nefesine zulmetmiş olur, Kendine eziyet eden insanın aptal olduğuna şüphe yoktur.

(21)

(Birine zarar veren o zararın kendisine de isabet edeceğini bilsin.)

Her kim ki, bir kimseye fenalık ederse yaptığı iş ile çaresiz olacağını bilsin.

(İyi ve güzel davranışlı ol, kötü davranışlardan dolayı Allah tarafından bağışlansan da insanlar arasında bağışlanmazsın.)

İyi davranışlı ol, çünkü özür ve tövbe ile Cenabı Ha kkın azabından kurtulabilirsin ancak insanlardan dilinden kurtulamazsın.

(Soysuz olan insanı koruma necaseti korumuş olursun.)

Aslı soysuz olan alçağı sahiplenme, çünkü pisliği korumuş olursun.

(Haris olanın malından faydalanmak isteyen batmış güneşin ışığından faydalanmayı istemeyen gibidir.)

Malına aşırı düşkün olanın malından faydalanmayı istemek, batmış güneşin nuruyla faydalanmayı isteyen kişiye benzer.

(Kadına aşırı meyletmek hüsrana sebep olur.)

Kadına aşırı meyil ve sevgi kötü şeylere ve hüsrana sebep olur.

(Kusurlarının ve hatalarının açığa çıkmasını istemiyorsan dostunun ve düşmanının ayıplarını araştırma.)

Kusurlarının ve hatalarının açığa çıkmasını istemiyorsan dostunun ayıplarını sorma ve düşmanının ayıplarının doğru olup olmadığını araştır.

(22)

(Sözünü söyle kabul görmezse sana geri döner.)

Sen gerektiği gibi lazım olanı ve layık olanı söyle kabul olmazsa sana bir suç ve zarar getirmez.

(Gerçek şan, insanı hikmet, fazilet, edep ve irfan ile süsler.)

Gerçek şöhret insanın hikmet, fazilet, edep ve irfan ile kendisini süslemesinden ibarettir.

(Ahmaklık hakareti doğurur.)

Şekmirurluktan ortaya çıkan ahmaklık hakareti doğurur.

(Sahip olmadığın şeylere haset etmen onlardan mahrum olmana sebep olur.)

Herkesin malik olduğu şeye göz dikme. Zira çoğu şeylerden mahrum olursun.

(Dinini muhafaza edemeyen zayıf insanlar onu ifa edemez.)

Dinini güzel bir şekilde korumayan çoğu insan, insanlık vazifesini layık olduğu şekilde ifa edemez.

(Sana yapılmasını istemediğin şeyi sende başkasına yapma.)

Akıllı ve dirayet sahibi biriysen sana yapılmasını istemediğin şeyi sende başkalarının hakkında gerçekleştirme.

(Hakiki merhamet mazlumlara ihsan edilendir.)

Hakiki merhamet mazlumlara iyilik yapmaktır.

(Yetimi ağlatmak zulümdür.)

Yetimi ağlatmak gibi hiçbir zulüm yoktur.

(23)

(Konuşan değilsen dinleyen ol.)

Söz sahibi olanlardan değilsen, dinleyenlerden ol behredar ve faydamend olursun.

Müsteid, ukala ve hükemanın meclislerinden güzel ahlak ve davranışı öğrenen kimsedir.

(Bana sorarsan cömert olan insanın yolunu tuttuktan sonra yaşamaya bak.)
Kerim olan zatın yolunu tutabilirsen, nasıl ferah ve mutlulukla yaşayacağına bak.

(Dayanışma ve güzel geçimin olduğu yerde, huzur ve mutluluk kaçınılmazdır.)
Dayanışma ve güzel geçim mutluluk, huzuru getirir.

(Hakiki devlet daimi saltanat, kanaattir.)
Gerçek devlet ve sürekli saltanat kanaattir.

(İçine atılan bir şeyle rengi değişmeyen deniz gibi ol.)
İçine atılan bir şeyle rengi değişmeyen deniz gibi ol.

(Büyüklenen kişi fazilet ve saadett en uzaktır.)
Kendini beğenmiş olan kişi olan kişi fazilet ve saadet dairesinden uzaklaşır.

(Şer, çok sevgidendir.)
Çok sevdiğin adamın zararından sakın.

(24)

(Danışma, doğruluğun ışığıdır)
Danışma, dürüstlüğün ve doğruluğun ışığıdır.

(İşlerinde danışırsan asla hata yapmazsın)
Her işini akıllı ve zekâlılara danışarak yaparsan asla hata yapmazsın

(Büyük nimetlere karşı kötülük ayıptır)
İnsanın kendi velinimetine karşı durması gibi ayıp ve alçaklık olamaz.

(Nefretini, gerekli kılan şeyleri söyleme)

Nefretini, gerekli kılan şeyleri söyleme

Vicdan, merhamet ve muhabbeti olmayan kimsenin ölüden ne farkı vardır?

(Dostunu ziyarete gittiğinde, dostunu bıktıracak zamana kadar oturma)

Dostunun ziyaretinde, o sana yeter diyene kadar oturma.

(Akıllı insan, kötü işleri gördükçe edebi ve irfanı artan insandır)

Akıllı kişi, kötülükleri gördükçe edebi ve irfanı artabilen insandır.

(Lokmana edebi kimden öğrendiği soruldu, oda edepsizden öğrendiğini söyledi.)

(25)

Bazısı, Lokmana edebi kimden öğrendin diye sorunca edebi edepsizlerden öğrendim. Çünkü onlardan gayri makul bir hareket gördüğüm vakit onu işlemekten kaçınır idim diye cevap vermiştir.

(Kim övülmeyi isterse, kendisi için zorluklar istemiştir)

Kendi hakkını arayandan ziyade övülmeyi isteyen kişi, kendi nefsi için zahmet ve meşakkat kuyusunu kazmış olur.

Hakikat kokusunu alan kimse ne varlıkta ne yoklukta huzursuz ve kedersiz olmaz.

(Bir kimseden gördüğün iyiliği unutma)

Bir kimseden gördüğün iyiliği asla aklından çıkarma.

(İtaat, büyüklüğün miracıdır)

İtaat büyüklüğün merdivenidir.

(Hak edilmiş övgü kişinin varlığında da gıyabında da övgüdür)

Bir kişi övgüyü hak etmişse istediğin kadar huzurunda değil gıyabında öv.

(Şehvet, güçlü bir düşmandır. Ondan kendini kurtaramayan düşmanlar dan da kurtaramaz .)

Gençlikte şehvet, büyük bir düşmandır, ondan kendini kurtaramayan diğer düşmanlardan da kurtaramaz

(26)

(Dil kuvvetli bir cisimdir, onu güçlü bir şekilde tut.)

Dil küçük bir yırtıcı aslandır. Onu kuvvetli bir iple bağla.

(Dilini tutamayan büyük belalara müptela olur)

Dilini tutmayan kimse büyük belalara müptela olur.

Yeteri kadarını harcamaz isen, haysiyetini ayaklar altına almış, duçar, zillet, alay ve hakarete uğramış olursun.

(Kanaat eden kul hür, hür olan hırslı kul dur.)

Kanaat eden köle hürdür, haris ve tamahkâr olan hür, köledir.

(Selamet ve rahatlık, insanlar arasında azdır.)

Selamet ve rahatlık insanlarla az görüşmektedir.

(İlim ağacı sahibine fazilet meyvesi verir.)

İlim öyle bir ağaçtır ki, sahibine insanlığı n bütün fazilet kemali meyvelerini verir.

(Hakiki dost vefayla süslü, cefadan uzaktır.)

Hakiki dost ahd ve vefayla süslenmiş, cefadan uzak olan zattır.

(Munis vahşettir.)

Edep ve irfanı arayın, çünkü edep aklın cevheri, mertliğin delili, ğarebet ve mun is vahşettir.

(27)

(Tıka basa yemekten sakının çünkü hastalıkların en büyük sebebi aşırı yemektir.)

Tokluktan sakın zira hastalık ve illetlerin çoğu çok yemekten ortaya çıkar.

(İlim ve edep öğren, çünkü onlar kaybolmayan iki parlak ışıktır.)

Kazanılmış ilmin faziletlisi edeptir. Çünkü edep ve ilim faydalı ve insanlık için bulunmaz mukaddes bir hazine ve kaybolması düşünülemeyen iki parlak bir ışıktır.

(Pek fazla vakarlı görünmek istersen, çok alaylara müptela olursun.)

Haddinden fazla ağırbaşı görünmek ister isen kendini çok istihzalara duçar etmiş olursun.

(Akıllı başında olan kimse malayani sözlerden uzak durur.)

Selamet fikir sahibi, malayani sözlerden uzak duran kimsedir.

(En büyük cesaret şehveti yenmektir.)

En büyük kahramanlık insan şehvetine galip gelmektir.

(Akıllı insan dostuna ve düşmanına hürmet eder saygı gösterir.)

Akıllı insanın dostuna hürmet ettiği gibi düşmanına da hürmet etmesi gerekir.

(28)

(Filan kişi hilekâr, filan kişi riyakârdır deyip dedikodu yapmak büyük ahmaklıktır.)

Filan riyakârdır, filan hilekârdır diye boşboğazlık kesesini açmak ne kadar büyük bir dirayetsizliktir.

(Talihi yaver giden kimse tecrübeli insandan nasihat alan kimsedir.)

Talihi yaver olan kimse umur-u dide olan insanın nasihatini alan kimsedir.

(Ahmak insanlarla anlaşmak gaflette bulunmaktır.)

Akılsız insanlarla akıllı insanların anlaşması caiz değildir. Zira onlarla güzel bir şekilde anlaşmak gaflette bulunmak aldanmaktır.

(İki insan birbiriyle ağız kavgası ettikleri zaman mutlaka bir isinin ahmaklığı ortaya çıkar.)

İki insan birbiriyle ağız kavgası ettikleri zaman mutlaka birisinin ahmaklığı ortaya çıkar.

(Herkesi seven bir insan dünyada hayırlı ve güzel yaşar.)

Güzel ahlak sayesinde herkesi seven kimse dünyada refah ve huzurlu yaşayamaz kimsedir.

(Fikr-i selim, ihtiyarlıkta sahibine gayret ettirir.)

İhtiyarlığında mutlu olmak için gençlikte çalışan kimse sağlam fikir sahibidir.

(29)

(Güzel konuşmak sanat değildir. Sanat susmaktır.)

İyi söz söylemek sanat ve maharet değildir . Sanat susmayı tercih etmektir.

Cihan-ı dideganın görüşüyle hareket edersen asla aldanmazsın.

(Cehalet ağacından toplanan meyveler, tembellik gibi hoş olmayan bir şey doğurur.)

Cehalet ağacından alınan meyveler çoktur. Onlardan birisi çeşitli ayıplardan olan tembelliktir.

(İnsan topraktan yaratılmıştır, eğer toprak gibi olmazsa insan değildir.)

İnsan ceset ve topraktan yaratılmıştır, böyle olunca ahlak konusunda toprak gibi olmazsa insan değildir.

(Küçük günahlara önem vermeyen onları gözden kaçırır, büyük günahlara duçar olur.)

Zulmün ve fenalığın az olanlarına önem vermeyen, büyük günahlara düşmekten uzak değildir.

(Düşmanından bir zarar geleceğini hissettiğinde onun gönlünü alarak ve ona iyilikle davranarak bunu engelle.)

Bir düşmanın elinden zarar geleceğini hissedersen iyilik ve gönlünü alarak bunu engelleyebilirsin.

(30)

(Kin besleyen kişi kötü ahlakının getireceği kederle en büyük cezasını alır.)

Haset eden adamın en büyük cezası kendi nefesine zulmetmesi kötü ahlak sahibi olmasından kaynaklanan kötülüktür ki bu ceza ona yeterlidir.

(Selamet ve kurtuluşun sebebi, ariflerin nasihatlerini tevazuyla kabul etmektir.)

Selamet ve kurtuluşun sebebi, ariflerin nasihatlerini tevazuyla kabul etmektir.

(Kamil insan herkesin iyiliğini isteyen insandır.)

Kamil insan herkesin iyiliğini isteyen insandır.

(Düşmanın seni incitecek bir söz söylediğinde, sen onun gönlünü hoş tut.)

Düşmanın seni incitecek bir söz söylediğinde, sen onun gönlünü hoş tutacak söz söyle ki, onu yaptığından dolayı utandırasın.

(Başkalarının kusurlarını araştırmayıp kendi kusurlarını gören kişi gerçekten akıllı ve zekidir.)

Herkesin ayıp ve kusurlarına bakmayıp kendi ayıp ve günahlarına bakan kişi gibi akıllı insan olamaz.

(Eğer selamete ulaşmak istersen, az konuş.)

Eğer zafer ve kurtuluşa ulaşmak istiyorsan mümkün olduğu kadar az konuş.

(Akıllı insan, söz ve fiillerinde yumuşak huyludur, zira sözü acı olan kimseden herkes ayrı durur.

Akıllı ve anlayışlı insan, söz ve fiillerinde mülayim olandır. Zira bir kimse ekşi yüzlü ve acı sözlü olursa herkes ondan uzak durur.

(31)

(Düşmanından sakınıp uzak durmayanın akıbeti zarardır.)

Düşmanından sakınıp uzak durmayan kimsenin sonunda zarara uğramış olur. Öyleyse hasmın karınca bile olsa mert gör.

(Bir ilimde söz sahibi olan kimseyle tartışmak gibi cahillik ve aptallık olamaz.)

Bir ilimde bir sanatta söz sahibi olan kimseyle tartışmak gibi cahillik ve aptallık yoktur.

(İnsanlardan biri tarafından zulme ve zarara uğradığında kötülükle mukabele etmezsen, zafer sahibi ve galip sen olursun.)

Eğer sana halktan zarar ve ziyan musallat olduğunda mukabele etmezsen galip ve zafer sahibi sen olursun.

(Seni inciten biri senden özür dilediğinde özrünü kabul et ve ona düşmanlık besleme.)

Seni inciten biri senden özür dilediğinde özrünü kabul et ve ona hiç kin ve düşmanlık besleme.

(Bir insanın kalbini zulümle yaralayan kendine zulmetmiş olur çünkü zulmü ona geri döner.)

Zulümle bir adamın kalbini yaralayan kimse kendi nefesine zulmetmiş olur. Çünkü ettiği zulüm sonunda kendisine geri döner.

(32)

(Dost sana yürüdüğün yolun doğru olup olmadığını söyler.)

Sana hayırlı olan dost, yürüdüğün yolda şu zarar vardır diyerek seni uyarır.

(Düşmanın doğru yolda olmadığı halde, doğru yoldasın der.)

Düşman, sana yolunu şaşırdığını halde doğru gidiyorsun diyerek seni şaşırtandır.

(Akıllının zekâsı işinde, akılsızın öfkesi sözündedir.)

Akıllının zekâsı işinde, akılsızın hiddeti sözündedir.

(Bir insan seni çok fazla övüyorsa güvenme seni çok fazla kınaması da muhtemeldir.)

Bir insan seni haddinden fazla övüyorsa inanma. Çünkü seni o kadar ayıplayıp kınaması da ihtimaldir.

(Eğer ortada bir karışıklık zıtlık yalan görürsen, ondan uzaklaş.)

Eğer meydanda karışıklık göreceksen olursan asla yaklaşma, eğer rahatını istersen korkakmış gibi kaç.

(İlim ve hikmet hayrın, cehalet şerrin neticesidir.)

İlim ve hikmet hayrın, zulüm ve cehalet şerri doğurur.

(Çok malı olan insan mutlu değildir, mutlu olan insan keder ve sıkıntıdan kurtulmuş olan insandır.)

Çok malı olan insan mutlu değildir, mutlu olan insan kötülük ve sıkıntıdan kurtulmuş olan insandır.

(Çok hüznün hastalık doğurur.)

Sakın hüznü ve kederli olma, zira hüznün hastalık doğurur.

(33)

(Ummadığın insanın nasihatinden faydalanabilirsin.)

Çoğu zaman ümit etmediğin insanın nasi hatlerinden hissedar olup, faydalanabilirsin.

(Dostunu ziyaret et.)

Dostunu ara sıra ziyaret et sık sık ziyaret etme.

(Doğruluk insanın şerefini ve saygınlığını arttıran bir sıfattır.)

Doğruluk gibi insanın şerefini ve saygınlığını arttıran bir sıfat ola maz.

(Kalplerin uyum ve ittifak içinde olması, hayırlı işlerin devamına ve hızla ilerlemesine sebep olur.)

Kalplerin uyum ve ittifak içinde olması, hayırlı işlerin devamına ve hızla ilerlemesine sebep olur.

(Tartıda adaleti ve insafı elden bırakma, bu insanın en büyük ayrıcalığıdır.)

Tartıda adaleti ve insafı elinden bırakma, bu insanı hayvandan ayıran bir ayrıcalıktır.

(Çeşitli ilimleri elde edinceye dek sürekli çalışmak geleceği temin eder.)

Çeşitli ilimleri elde edinceye dek sürekli çalışmak geleceği temin eder.

(Merhamet ve insaf insanın en büyük özelliğidir, bundan dolayı merhametli ve insafli olmayan insafli değildir.)

Merhamet ve insaf insanın iki özelliğidir. Bundan dolayı merhametli ve insafli olmayan insan değildir.

(34)

(Hakiki dostun, edebi ve hikmeti öğreten kitaptır.)

Hakiki dostun, edebi ve hikmeti öğreten kitaptır.

(Kötü şeylere bir kere bile cesaretlenme, çünkü alışkanlık en büyük beladır.)

Fenalığa bir kere bile yaklaşma, çünkü alışmak en büyük beladır.

(Vatanını sevmeyen ve vatanının iyiliğini istemeyen insan değildir.)

Vatanını sevmeyen ve vatandaşlarının iyiliğini istemeyen insan değildir.

(Kadınlara danışmak, zarar ve pişmanlık getirir.)

Kadınlara danışmak, zarar ve pişmanlık getirir.

(Hırs ve açgözlülük nispetinde insan o kadar da yanlışlık yapar.)

İnsanın mal ve servetçe ne kadar hırs ve açgözlülüğü varsa, yanlışlığı ve hareketi de o nispette olur.

(Bedenin ve vicdanın temizliği rahatı ve insanın sağlıklı olmasını sağlar.)

Beden ve vicdanı temiz tutmanın pek çok faydaları olduğu gibi, gizlice insanın kuvvet ve rahatını, Cenabı Hakk'ın izniyle ömrü oldukça sıhhatli bir şekilde geçirmesini sağlar.

(Kibir ve şöhret iki musibettir, bu iki musibet üç probleme sebep olur, Allah'ın düşmanlığı, düşmanlar tarafından zarara uğramak, tedbir ve iyilikten uzak kalmaktır.)

Kibirlenmek ve şöhret aramak insan için iki bela olup, bu iki sıfatta bulunanların düşmanları dahi çok olur. Kibir sahibi ve şöhrete can atan kimse şu üç problemin içinden çıkamaz: 1-Allah'a düşmanlık etmek, 2-Düşmanları tarafından felaketlere duçar olmak 3 - Tedbir ve menfaatten uzak kalmaktır.

(35)

Havada bir bozukluk olmadığı halde insan her günde yayan ya da at ile gezmek faydalıdır. Yayan gezecek olursan gücün nisbetinde 15 dakikadan 1 saate kadar , yani 1 kilometreden 4 km'ye kadar, at ile gezecek olursan yarım saatten bir saate kadar gezmeli, bundan fazla gezecek olursan bedene fayda vermez, bedeni yorar ve zayıf düşürür.

(İyilik etmek büyüklüktür.)

İyilik etmek kadar büyüklük tasavvur olunamaz.

(Haset insana kötülük getiren en büyük fenalıktır.)

Fenalıklardan hiçbirisi haset kadar insanın zarar ve sefaletini getirmez.

(Kendi menfaatini düşünen kardeş, kardeş değildir.)

Kendi menfaatini düşünen kardeş, kardeş değildir.

(Eğer bilmediğini itiraf etmezsen, konuştuğunda bilmediğin ortaya çıkar.)

Eğer cahilliği itiraf edemezsen, başkaları konuşurken olgunluğunu anlatmak için söze başlarsan o zaman cahilliğini ve aptallığını itiraf etmiş olursun.

(36)

(Aciz insana, eziyet ve cefa etmek, kuşun karıncanın ağzındaki tohumu almak gibidir.)

Aciz ve düşmüşse, cefa etmek insanlık değildir. Çünkü karıncanın önünden lokmayı alçak kuş kapabilir.

(Düşmanından korkuyorsan iyilik yap.)

Eğer hasmının yapacağı zarardan korkarsan ona iyilik yap ellerini tut.

(Kötülük yapana iyilik, pişmanlık doğurur.)

Kötülük edenlere iyilik etmek, pişmanlık getirir.

Hayırlı işlere muvaffak olan kendisini düşündüğü gibi, karındaşlarını ve dostlarını da öylecesine düşünür.

(Eğer hakiki zenginlik ararsan, kanaat dile, çünkü kanaat gibi mutluluk olmaz.)

Eğer gerçek zenginlik ve serveti ararsan, kanaat dışında arama. Çünkü kanaat gibi devlet ve saadet olmaz.

Doğru yolunda hatave endaz-ı sır ve hareket edebilir isen, bed-sekal olan düşmanın senin aleyhine söz söylemek mecali kalmaz.

(37)

(Cahilin yapacağı en hayırlı şey, susmasıdır.)

Cahile hayırlı bir şey varsa o da sükûttur.

(Şerde aşırılık, hayırda aşırılıktan ortaya çıkar, insanı mutedil olan çerçeveden çıkararak zarara sokar.)

Kötülüğün fazlalığı genellikle iyiliğin ifratından ortaya çıkar. Öyleyse normal hareket eyle. Çünkü itidal dairesinden çıkarsan zahmet ve meşakkat dairesine girersin.

(Öfke, deliliğin bir çeşididir.)

Hiddet delilikten bir çeşittir.

(Vakit çok kıymetlidir, ama insanlar kıymetini b ilmezler.)

Vakit çok kıymetli olmasına rağmen, insanlar arasında bilinmez.

Fazilet mertebesine ulaştıran ancak tevazudur.

(Düzen silsilesi içinde olmak istersen geleceğe aşırı bağılılıktan uzak dur.)

İntizam silsilesi elinde olmak istersen, geleceğe aşırı bağılılıktan uzak dur.

(İnsan bir işi yapmakla değil bitirmekle övgüye mazhar olur.)

İnsan bir işe başladığında değil, bitirdiğinde övgüye mazhar olur.

(Dünya hayatında mutlu olmak istersen, fazlalıkları hayatından çıkar.)

Dünya hayatını rahat geçirmek i stersen, arzularını ve heveslerini azalt, yok et.

(38)

(Aklın ve şeraitin yasakladığı şeye meyleden bilmeyen hayvan gibidir.)

Akıl ve şeraitçe yasaklanan şeye meyledip ona yönelen kimse konuşma ve düşünmeden mahrum hayvandan beterdır.

(Yalancı doğru söz söylemez, sadık değildir.)

Yalancı olan kimse doğru bir söz söyleyecek olsa kimseyi inandıramaz, öyle olunca yalandan uzak durmak gerekir.

(Sevgili kardeşim, gördüğün iyiliği unutma ama yaptığın iyiliği unut.)

Sevgili kardeşim eğer bilgili biri olarak d avranmak istersen ettiğin iyiliği söyleme, ama gördüğün iyiliği daima hatırla.

(Akıllı kişi ihtilaflı topluluğa yanaşmaz.)

Akıllı ve arif olan kimse ihtilaflı görünen cemaate yanaşmaz, çünkü mumun etrafında dolaşan pervane sonuçta kendini yakar.

(Kaderini ve haysiyetini kazanmaya çalış, çünkü nefrettense ölüm daha hayırlıdır.)

Kader ve haysiyeti kazanmağa çalış, çünkü kötü namlı olarak yaşamaktansa, iyi nam kazanmış olarak ölmek insan için daha hayırlıdır.

(Güzel soru ve güzel cevap söyleyenin yapabilme gücünü gösterir.)

Güzel soru ve güzel cevap, sözü söyleyen kişinin kudretini ve zekâsını ispat eder.

(Gerekli terbiye görmeyen kimseyle uğraşma.)

Gerekli terbiye almayan kimseyi terbiye etmeye zahmet çekme, “ah ne çare ki,” meyve ağacı olmayan bir ağaçtan meyve alınmayacağı gibi, terbiye aslı olmayan kişiyi de terbiye etmenin bir faydası olamaz.

(39)

(Mazlumun kalbini kırma sana geri döner)

Mazlumun kalbini kırmaktan sakın, sana geri döner

(Dünyanın yok olacağını bilen kimse, insanlara zulmetmez)

Dünyanın yok olacağını baki kalmayacağını düşünen kimseler âlemde hiç kimseye zulmetmezler.

(Verilen nimetlerden yüz çevirmekten daha büyük bir küfür yoktur.)

Veli nimetten yüz çevirmek gibi büyük fenalık olamaz.

(Çalışan aklın hudutlarını geliştirir.)

Çalışan kimse aklın ve fikrin sınırlarını genişletir.

(Düşünmeden konuşma, çünkü yanlışlıkla da olsa söylenen bazı sözler insanı öldürür.)

Gafil halde söz söylemekten kaçın. Zira bazı kelimeler vardır ki insanı öldürür. Öyleyse agah ol.

(Kötülüğün yok olmasının çaresi ölümdür.)

Tabiata yerleşmiş fenalığın yok olması için ölümden başka bir çare yoktur.

(Kötü ahlak sahibine rahat yoktur.)

Kötü ahlak sahibine mezardan başka rahat yoktur.

(40)

(Sinirlendiğin zaman ızdıraplı bir hal alırsın.)

Gazaplanan kişi çoğu zaman muzdarip olur.

(Allah ve insanların sevmediği biri varsa o da büyüklenen böbürlenen kimsedir.)

Eğer dünyada Allah'ın hoşnut olmadığı ve insanların sevmediği biri varsa o da kendini beğenen kimsedir.

(Noksanlıklardan uzaklaşmak istersen, akıllıların olduğu yerde ol, cahillerden uzak dur.)

Noksanlık hastalığından şifa bulmak istersen, akıllı ile otur, cahilden uzak dur.

(Aklını kuvvetlendirecek sebeplere teşebbüs et, çünkü akıl iyi fikirlerin ve güzel davranışların kaynağıdır.)

Aklını destekleyecek şeylerle uğraş, çünkü iyi ve yüce fikirler güzel davranışlar akıldan kaynaklanır.

(Gençken hayırlı işlerle uğraş, yaşlandığında sana tedarik olarak geri döner.)

Gençken güzel filer ve hayırlı işlerle uğraşırsan, ihtiyarlığında sana gerekli olan tüm şeyleri tedarik etmiş olursun.

(Bir işi yapmaya karar verdiğinde istişare et ve yapmak için acele etme.)

Bir iş yapmak istediğinde uzunca vakit danış, istişare et ve yapmak için acele etme.

(41)

(Adi insan kendi rahatını başkalarının hayatına değişen kimsedir.)

İtibarsız insan kendi rahatını başkalarının hayatına değişen kimsedir.

(Bayağı insanların ilim öğrenmesinden daha büyük saçmalık yoktur.)

Alçak insanların ilim öğrenmesinden daha büyük saçmalık olamaz.

(Aslan kadar kuvvetli olsan da, barış daha hayırlı olduğu için çekişmeden uzak dur.)
Aslan gibi kuvvetli olsan bile, ağız kavgasından uzak ol çünkü sulh daha hayırlıdır.

(Eğer düşmanın senden korktuğu için barışa yanaşırsa ona kanaat etme.)
Eğer düşmanın senden korktuğu için barışa yanaşırsa ona güvenme.

(Duymaman gereken bir şeyi duyar ya da görmemen bir şeyi görürsen duygularını ve düşüncelerini idare et, etmezsen zor duruma düşersin helak olursun.

Duymaman ve görmemen gereken şeylere şahit olursan sinirlerini idare et, edemez sen helak olursun.

(Sadakatin ve hamdın neticeleri elbette bir gün zuhur edecek ortaya çıkacaktır.)
Sadakatin ve hamdın neticeleri elbette bir gün zuhur edecek ortaya çıkacaktır.

(Sadakat insanın şerefli bir sıfatı, ömrü ömrünün sonu için selamettir.)
Sadakat insanın faziletli bir sıfatı olduğu gibi, kurtuluşu için dinin gösterdiği şeylerin toplamıdır.

(42)

(Hıyanetin alameti sırrı ifşasıdır.)
İhanetin işareti sırrın ifşa edilmesi yani açığa vurulmasıdır.

(Düşmanından af dilemeyi ve ona teşekkür etmeyi kendine zorunlu kıl.)
Düşmanını helak etmek ya da ondan intikam almaya gücün yettiği zamanda ondan nasıl af dileyeceğini ve ona nasıl teşekkür edeceğini de düşün, kendine gerekli kıl.

(Malın ile iyilik yapmaya gücün yetmezse sözün ile iyilik yap.)
Mal ile iyilik yapmaya gücün yetmezse söz ile iyilik yap.

(Eğer izzetli bir insan olmak istersen, güzel söz söylemeye çalış.)

Eğer izzetli ve şerefli biri olmak istersen akıllı olmayı ve güzel söz söylemeyi kendine adet kıl.

(Elinden gitmiş olan şeylerin arkasından üzülen kimse nefsindeki neşeyi ve fikrindeki nuru yok eder.)

Geçmiş şeyleri düşünüp üzülen kimse, kalbinin sevincini ve fikrinin parlaklığını yok etmiş olur.

(Gerektiği zaman öfkelenmeyen, gerekmediği zaman öfkelenen kimse akılsızdır.)

Gerekmediği zaman öfkelenmek, gerektiği vakit öfkelenmemek ahmaklık belirtisidir.

(Dostunla sakın kavga etme, bir anlık öfke ateşi söndürür.)

Sakın dostunla kavga etme, çünkü bir kişinin dostuyla kavgasından hâsıl olacak öfkenin ateşi söndürmesi kabul olu namaz.

(43)

(Öfkesini yenebilen kimse düşmanının yener ve böylece kötülüklerden uzak kaldığı için onlarla dost kalabilir.)

Öfkesini teskin edebilen kimse düşmanlarına galip gelir. Ve şer zamanlarında emin olmak için o vasıtayla onları dost kılabilir.

(Dünya hayatında isyan, tuğyan ve gururdan uzak duran kimse, çirkinliklerden de uzaktır.)

Kibir, gurur, isyan ve taşkınlık olmaksızın haddini bilen kimse çirkinliklerden ve ayıplardan kurtulmuş olur.

(Tahsili, bilgisi, edebi gereğince hareket etmeyen kimse tarlayı sürüp tohum ekmeyen köylünün haline benzer.)

Tahsili, hüneri, bilgisi edebi ve yapabildiği gibi hareket ve tavır göstermeyen kimse, tarlayı sürüp de tohum atmayan hali gibidir.

(Kendi ayıplarını görmek kendi nefsinle tartışmaksa, baş kalarını ayıplarını görmek başkalarının nefsiyle tartışmaktır.)

Ayıplarını görmekle nefsinle pençeleşmiyorsan, başkalarının ayıpların ve eksiklerini görmekle pençeleşmeye kalkışma.

(Cesur ve vakarlı insandan değil, Allah'tan korkmayandan kork.)

Cesur ve vakar sahibi insandan değil, Allah'tan korkmayandan kork.

(44)

(Alçak insandan hayır gelmez. Çünkü zehir ağacı meyve vermez.)

Alçak insandan hayır bekleme, çünkü zehir ağacı iyi meyve vermez.

(Alçak tabiatlı insana yumuşak davranırsan, onun fesadı ve kibri artar.)

Alçak ruhlu insana tatlı söz söylersen, kibri isyanı ve fesadı artar.

(Elini zayıf insanlardan çek, çünkü onlara yenilirsən utanırsın.)

Zayıflardan elini çek, çünkü sana galip gelirse utanmış ve şerre uğramış olursun..

Dalkavuktan kendini sakın ve uzak dur, çünkü dalkavuk Arı gibi ağzında bal kuyruğunda zehir taşır.

(Söz bir daha kapanmayacak yaralar açan bir alettir)

Söz, öyle yaralayıcı bir alettir ki onunla yaralanan bir daha şifa bulmaz.

(Mutlu olduğun zaman dost gibi görünen insana güvenme, mutsuz olduğun zaman kilere güvenip dost olabilirsiniz.)

Saadet içinde olduğun zamanlarda dost gibi görünen insanlara güvenme, mutsuz olduğun zamanlarda dostluğuna devam eden kişilere istediğin kadar güven ve inan.

(Zayıf insanlara mukabele etmek ahmaklıktır.)

Zayıflara mukabele etmek gibi ahmaklık ve cehalet olamaz.

(45)

(Bir insanı tanımak istersen onunla bir yerde otur, şerrini kibrinden, hayrını tevazusundan anlarsın)

Bir insanın bilmek, nasıl birini olduğunu anlamak istersen, onunla bir yerde otur. Şerrini kibrinden, hayrını tevazusundan anlarsın.

(Düşmanı küçümseme, çünkü dağlar küçük taşlardan oluşur)

Düşmanı küçük saymak caiz değildir, çünkü bazı küçük büyük dağ olur.

(Çok düşünenler, düşünmedikleri başka yerde güçlkle karşılaşrlar.)

Çok düşünenler taban tabana zıt bir yerde ve şekilde güçlkle karşılaşrlar.

(Letafet, faziletin ruhudur insanı hürmete, saygıya ulaştırır.)

Letafet faziletin ruhudur, insan bu fazilet sayesinde saygıya ulaşmış olur.

(İnsanlarla güzel geçinebilirsen, nefsinin ihtiyaç duyduğu mutluluğu hissedersin)

İnsanlara güzel muamelede bulunur, onlarla güzel geçinirsen, İhtiyaç duyduğun mutluluğa ulaşmış olursun.

(Senden korkan insandan kork, çünkü onun hırsı kendine zarar verir)

Senden korkan kimseden kork. Zira yılan çobandan korktuğu için kendine zarar vermeyi seçer.

(46)

(Eğer fakire zulmü terk etmezsen, alacağın karşılığı düşün çünkü ne ekersen onu biçersin)

Fakire ve miskine zulmetmeye devam edersen, karşılık olarak güzel bir mükâfat alacağını sanma, çünkü kötülük tohumunu eken asla iyilik tutmaz.

(Yerinde söz söylememek insanı küçük düşürür.)

Sözünün yerini bilmeyip söz söyleyerek şerefini yitirme.

(Vefa, kerim olan insanların, hainlikte ekiřtirme huyu olan insanlarınır.)

Vefa, iyi olan insanların huyu olduğu gibi, hainlikte şerli ve levam olan insanların ahlakı ve huyudur.

(Sevdiđin insanlara letafet, dűřmanlarına tevazu gűster.)

Dostlarınla şakalaş, dűřmanlarına karşı ağır başlı ol.

(Dűřünmeden sűz sűylersen, iřitece ğin řeylerden utanmak lűmden daha kűtűdűr.)

Dűřünmeden sűz sűylersen, aldıđın cevaptan utanırsın, űnkű akıllı insanın nezdinde lűm utanmaktan daha kolaydır.

(Dűnyadaki insanın cehennemi kűtű eřtir.)

Dűnyada insanın cehennemi kűtű huylu hanımıdır.

(Eğer kendi vicdanını dinlersen kimsenin nasihatine ihtiyaın kalmaz.)

Eđer kendi vicdanının nasihatini ğűdűnű dinlersen, hi kimseden nasihat almaya ihtiyaın kalmaz.

(47)

(Dilini idare ete ve beladan uzak kalmak istersen az konuř, konuřurken dűřűn)

Dilini idare et salarsan seni helak eder, eđer zorluklardan, zahmetlerden beladan emin olmak ve kurtulmak istersen, az sűz sűyle ve her sűzűnű dűřűnerek sűyle.

(řeref gemisini, tevazu ile bađlarsan asla űzűlmez.)

řeref gemisini, tevazu ipi ile bađlar san asla űzűlmeyecektir.

(Ařırı yűkselme tutkusu, seni hayvan gibi yalnız ve arkadařsız bırakır, ařırı ezilmiř halde toprak gibi olursun ve űstűne basılır.)

Ařırı yűkselmek, seni hayvan gibi arkadařsız bırakır, lűrken yalnız bırakır ve haddinden fazla kendini ařađlırsan, toprak gibi olursun ve űstűne basılır.

(Zalimlerin cezasız kalması, gariplere eziyet ve insana has bir zellik olan merhamete zıt bir haldir.)

Zalimleri cezasız bırakma! Çünkü onları cezasız bırakmak fakire eziyettir. Eziyet ise insana has olan merhametin zıddıdır.

(Mutlu ve ferah olmak istersen hiç kimsenin aleyhine olma.)

Kalbinin neşeli, gönlünün rahat olmasını istersen hiç kimsenin aleyhinde bulunma kötülük yapma.

(48)

(Gayretsiz öğrenci parasız müşteriye, amelsiz âlim meyvesiz ağaca, beceriksiz gezgin kanatsız kuşa benzer.)

Gayretsiz öğrenci parasız müşteriye, amelsiz âlim meyvesiz ağaca, beceriksiz gezgin kanatsız kuşa benzer.

(Kötülerle muhatap olursan onun ahlakıyla ahlaklanırsın.)

Kötülerle düşüp kalkan, onun ahla kıyla ahlaklanır.

(Kendi kusurlarından kurtulamayan, başkalarının kusurların işitmekle kusur sahibi olur.)

Kendi kusurlarından kurtulamayan, başkalarının kusurların işitmekle meşgul olur.

(Sevdiğin insanların gönlünü kırman düşmanlarını sevindirir.)

Dostlarının gönlünü kırma, böylece düşmanlarının muradını etmiş olursun.

(Namusun ve günahsızlığın olduğu yerde, sefalet ve sefahat olmaz.)

Namusun olduğu ve haramlardan uzak durulan bir yerde sefalet ve zevk ve eğlenceye aşırı düşkünlük olmaz.

(50)

Hiç kimse âlim olarak dünyaya gelmez, cahil her ne kadar topluluğun büyüğü olsa da âlimin olduğu mecliste, itibarsız ve aşağıdır.

İlmin ve bilginin arkasından koş, çalış ve gayret et, hiç kimse âlim olarak doğmamıştır; her alim ilim ve kemali doğduktan sonra çalışma ve gayretle tahsil etmiştir.

Öyleyse sende çalış, âlim cahil gibi değildir. İlmi olmayan kimse her ne kadar toplulukta büyük olsa bile bulunduğu mecliste küçük ve itibarsız olur.

Allah'ın verdiği bahşış Akıl gibi bir ilahi hediyedir. Zira a kıl insanın olgunluğuna ve iyi terbiyelenmesinin kaynağıdır. Binaenaleyh, insanın akli kuvvetleri olgunluk derecesine ulaştığında ahlakı da yüksek bir mertebeye ulaşır.

(51)

Akıl sahibi kişi toplumda yücedir. Her ne kadar soyu ve şerefi yüce d eğilse de akıllı olan asla hiçbir şehirde garip olmaz.

Akıllı ve arif olan kimse her ne kadar şerefli ve soy sahibi değilse de topluluk içinde yücedir. Akıllı ve zeki insan hangi memlekete varırsa bilgisi sayesinde yaşayabilip, hiçbir şekilde gurbet çekmeyeceği aşikârdır.

Edep kişinin kanı ve eti gibidir, rahat olan kimse edep sahibi kişidir.

Sıhhat ve rahatlık insanın vücudunun eti ve kanıyla oluştuğu gibi olgunluğu da edeple oluşur. Eğer bir adamı nice bin cahille tartmak istersen yine bir edip o nice bin cahilden daha üstündür.

Cimri bir insan ömrünü mal toplamakla yok edip bitirir. Ölümünden sonra eşi ve varisleri ise bu maldan faydalanır. Tıpkı ipek böceğinin zahmet ve çabayla ipeği yaptıktan sonra başkalarının ipekten nasibini alması ve menfaat elde et mesi gibi.

(52)

Cimrilik insanın ayıplarını ortaya çıkarır, cömertlik ise ayıpları örte, her ayıbını cömertlikle örteni gördüm.

Cimrilik insanın ayıplarını açığa çıkarır, cömertlik ise tüm ayıplarını örter ve gizler, öyleyse sen de cömertlik elbisesini giyin yani onu kendi huyun haline getir. Her ayıbını cömertlikle örteni gördüm, tecrübe ettim.

Allah-u Teala uzunca şükür ve sena iledir. Evliyaya emredilen ululuğa şükür sıdk iledir. Akranına şükür hüsn iledir. Yani bir kimse kendi gibi birinden iyilik görürse o da ondan gördüğü iyiliğe karşılık bir iyilik etmek iledir. Aşağı bir mertebede olup da temiz bir sevgi besleyen haklılara şükür kendisini mutlu edecek güzel şeyler vermek iledir.

Şayet şen şeref zenginlikten dolayı, şükr edilseydi; Allah kullarına bana şükredin demezdi.

Eğer şan şeref sahibi bir melikten yahut mekândan dolayı şükürden muaf olunsaydı, Allah Teala ey insan ve cin bana şükrediniz diye emir vermezdi.

(53)

Bari Tealadan gayri ihsan mukabelesinde şükretmenin lüzumu , Allahın eserleri ile mevcuttur. İşte “insana teşekkür etmeyen, Allah’a da şükr etmez” hadis-i şerifinin anlamı da insana teşekkür etmesini bilmeyen Allaha teşekkür etmez demektir.

Zor olan isteklerinden dolayı, isteklerinden ancak sabırla yükselirsin. Bu na bağlı olarak isteğe ulaşmak biraz zaman alsa da, sabırdan yardım aldığın müddetçe kendini mutlu, ferah gör asla üzülmeye. Çünkü ihtiyacın zafere ulaşması ile memnun olmak ancak bunu sabırla süslemekle olan kişidir. Nitekim ebvaba kurui idame eden kişi o k apıya tokmak olur

Kim sabra binirse ona rahatlık ve kolaylık vardır.

Her kim sabrı kendine binek ederse, yükünü kolaylık ve rahatlık ile taşır.

Bir şey istediğin zaman sabrı yanına alırsan zafere ulaşırsın.

Azim ve sabrı yanına alan kimsenin, isteğine ulaşmadığı pek az vuku olmuştur.

(54)

Yalnızken bana nasihat et. Cemaat içinde ise bana nasihat edersen seni dinlemediğimde bana kızma, çünkü halk nezdinde nasihat azarlamadır.

Yalnız olduğun zaman bana nasihat et. Memnun mesrur olurum, ama halk içinde bana nasihat edeceksen benim hakkımda hakaret murat etmiş olursun. Bundan dolayı itaat etmez ve güzel görmezsem, sakın sinirlenme ve gücenme. Zira halk arasında nasihat başa kakma ve azarlamaya benzediğinden sözünü dinlemem.

Bir kimseye baban kimdir diye sorma, onun halini ve şanı hakkında bilgi toplamaya çalış, eğer edep sahibi biri ise ona yaklaş, eğer cahil ve kötü ahlaklı ise ondan uzaklaş. Şarabın halis ve şirin olduğu halde koruk üzümünden hasıl olması ona utanç olamaz.

Bir kimse aptallığı ve cehaleti ya da şerefi ve soyluluğu sebebiyle kuvvet ve zenginliğe ulaşmış, bundan fayda elde etmiş ve böylece yüksek bir mertebeye olur ise de ancak ben fazlıyla ve malayani ile yararlanmış olanlardan ve güzel sözleriyle yüksek mertebeye ulaşmış olup yoksa cebul ve kayuliyle mütetemmi olanlardan değilim.

(55)

Evladım çocuklukta, temel, yumuşaklığa mülayimliğe meyilli iken doğru olmaya gayret eyle, çünkü ağacın kökleri doğru ve mutedil olursa yetiştiği zaman, onun mutedilliği kaybolur. Nefis dağı heva-i merdiye dahi asi ol. Görmez misin ki, bazı kuş uçuğu zaman süreyya yıldızına yükselme sevdasında bulunmakla vech -i seriye sakıt olur.

Ömür ki kasem olsun ki ağsan ve nihalden olan semmare -i lezize ve latife ağacının letafetine dal olamaz. “...” fehvasınca önüne vaz olunan tatlı nereden hasıl olduğunu sual eyleme.

(56)

Ahba-i ayda bir günden fazla meyil ve rağbet etme. Zira helal ayda bir kere istilma olunup atf-ı nikâhla bir daha istitaba olunmaz.

Sözü müstehcen söylemekten korumak gerekli olduğu gibi, kulağı da iğrenç olan sözleri işitmekten men etmek ve sakınmak böylecesine gerekir. Zira duyulması gerekmeyen sözü duyduğun zamanda sözü söyleyen kişi gibi olursun Hemen ondan uzaklaş.

Bir işle uğraştığın zaman zorlanırsan onu bir mikt ar terk et. Tabî ki rahatlamak için mizah ve latife eyle ki gönlün keyiflensin lakin o halde dahi latifeyi bir derecede tut. Yemeğe tuz ne miktar konursa o kadar olsun. Yani yemeğe ziyade ve noksan tuz konsa lezzeti yok olduğu gibi latife dahi gayet az ol duğu zaman gönlün keyif almaz, çok olursa vakar ve heybeti götürür, hürmet ve riayet engeller, haset ve düşmanlığın artmasına sebep olunca latife gönlü keyiflendirecek kadar olmalıdır.

(57)

Sana ömrünü bildiren suçlunun ömrünü kabul et, gerek s özüne sadık olup olmasın affeyle, zira sana gelip ömrünü ileten kimse görünüşte senin rızanı istemekle sana itaat etmiş olur.

Kendi görüş ve düşüncelerine başka fikir ve görüşleri de ekle, zira hak ve sevap iki kişinin düşüncesinde gizli olamaz.

Bir kişiyi kendinden sorma, arkadaşından veya etrafından sor, iyice araştı. Çünkü insan görüştüğü dost ve yakınların yoluna tabi olur.

Kimsenin sırrını açığa çıkarmam, kimsenin sırrını sormam.

Ben ne sırrımı açığa çıkarırım ne de kimsenin sırrını sorarım.

(58)

Bir alçağın bulunduğu mekândan geçip gittiğim zaman bana söverdi, ben ise kaçıp kendi kendime “beni istemezler” derdim. Demek ki alçak olan kimse senin gönlünü kıracak sözleri söyleyecek olsa, sükûtle ya da mümkünse hoşlukla mukabele et.

Kurtuluş ve selameti umut edersin. Hâlbuki bu yol üzerinde yürüyen olmazsan bilmez misin ki gemi kuruluk yerde yürümez.

Eğer derin düşünceye dalacak olursan yalandan ziyade mutluluk ve güzeli giderici ve insanın kıymetini ve pahasını uzaklaştıracak bir şey olmad ığını anlayacaksın.

Bir insanın yalanı ya da kötülüğü seçmesi onun alçaklığından, edepsizliğinden ya da kötü ahlak sahibi olmasından kaynaklanır. Nitekim benim indimde gerek ciddi gerek şaka olan yalan köpek pisliğinden ziyade murdardır.

(59)

Taze ve yeni dikilmiş ağacı düzelttiğin zaman düzgün bir şekilde büyür. Yani istenilen şekle doğru yönelir. Lakin kuru bir ağaç parçasını doğrultmak ne kadar çaba ve istek gerektirirse edep hali de küçüklükten fayda sağlar, ihtiyarladığı zaman gençlik hali gibi faydalı olamaz.

Bir memlekete vali, zabıt olarak tayin olduğun zaman adil sıfatını takın, sitemden olabildiği kadar uzak dur Zira sefer ve hazırda mülk -ü saltanat küfür ve delal ile bakidir. Zail ve harap olamaz ama cevır ve sitem ile baki değildir, za il olur.

(60)

Ey devlet ve hükümet ashabı; sizin gerek zarar gerek fayda zımında emir ve hükmünüz geçerli oldukça hükmünüzde adil ve insaf ile devletinizi muhafaza ediniz.

Zira bu yönü ile muhafazaya dikkat etmezseniz o devletten düçar olurs unuz. Dünya ve dünya ziyneti hayırlı iş bekasıyla iyi olur.

Senin niyet ettiğin latif ve ihsana ben elbette teşekkür ederim. Zira senin ihsana niyet etmen dahi ihsandır. Eğer senin ihsan etmen uygun olmazsa ben sana pay veririm, zira bir şeye bağlanıldığı kadar sarf olunur.

Benim bedenimde her bir müyen münbitinde uzun şükrede bir lisan olaydı ben yine ifayı şükürde bulunurdum. Nimet ve ihsana şükretmeyi vacip bilenler nimetlerin ihsanı zuhur etmese bile yine şükrederler. Zira nice kere vuku bulur ki, nimet sahibi olan kişi lütuf ve ihsan

etmeğe kastederde bazı engeller çıkarsa niyet ettiğı bir ihsanı vuku getiremez. Şükürde ihlâsı olanlar ise o niyeti ve o güzel himmeti aynı nimeti vermiş gibi kail -i şükür ve sena olurlar.

(61)

Ey biraderim bir nasihat edenden tecrübe edenden faydalan. Durumuna tecrübe sebkât etmemiş olan bir kimsenin medh ve zemmine sakın tacil etmeyip belki iyi hal ve kötü fiili zayıf ve kuvvet sana aşikâr olur.

Eğer bir sefih ateşi gayzını alevlendirirse sen onu hilim ile söndür. Ve bir zalim hakkında tecviz-i zulüm ve beydad ederse sen af ve suffahı itiyat eyle.

İKİNCİ BÖLÜM

1.ESERDE GEÇEN KAVRAMLAR

1.1.FELSEFİ KAVRAMLAR

1.1.1.AKIL

Temel anlam itibariyle bağlamak, tutmak, korumak demek olan akıl kelimesi, bu temel anlamla yakın ve ilgili yan anlamları da bulunmaktadır. Akıl, düşünme sürecini yöneten ve kavramlar vasıtasıyla çalışan yeteneğin adıdır. Akıl, duyu organlarının sağladığı materyali algılayan, teşhis eden, zihne bütünleştiren veya böyle bir süreçle zihinde üretilmiş kavramları bilincin kullanımına getiren yetenektir. Bu yetenek, otomatik olarak işlemez; akıl kullanmak için, herhangi bir insanın akıl kullanma eylemini seçmesi gerekir; insan, gayret göstererek düşünür. İnsan, hayatının her anında ve her konu üzerinde, düşünmekte veya düşünmekten kaçınmakta serbesttir. Düşünmek, tam ve odaklanmış bir teyakkuz gerektirir. Bir insanın bilincini odaklaması, konsantre olması, ancak iradi bir çabayla mümkündür.

İbrahim Ethem Giridi “Makalat-ı Hikemiye” adlı eserinin birçok bölümünde akılla ilgili düşüncelere yer vermiştir. Felsefenin özellikle de İslam Felsefesinin en belirgin konusu haline gelen akıl Kur’an-ı Kerim’de 49 yerde zikredilmektedir. Bundan dolayı olmalıdır ki İslam âlimleri başta Kur’an-ı Kerim sonra da hadislerde vurgulanan akıl kavramı konusunda birçok görüş belirtmişlerdir.

Kur’an-ı Kerim’de Ankebut suresi 43. ayette ancak bilenlerin akledebileceği vurgulanabilirken, Yunus suresi 100. ayette “O aklını kullanmayanlara kötü bir azap verir.” buyurmaktadır. Hadislerde geçen yaratılan ilk varlığın akıl olduğu hususu ise hadis otoriteleri tarafından doğrulanmamıştır.⁹

Akılla ilgili olarak Gazali şöyle der “ Allahın yarattığı nimetlerin en üstünü akıldır. Beden bir sedef ise akıl onun içinde bir incidir. İlâhi hitap akladır. Aklı olmayanların hiçbir iş ve sözünün değeri yoktur. Allah aklı yarattı, onu nurdan bir kap içine koydu ve onu bir suret haline getirdi. İlmi bedenine giydirdi. Fehmide ona can olarak verdi. Züht ve takvayı onda yerleştirdi. İhlâsı yüzüne, koruyuculuğu kulağına, doğruluğu diline, cömertliği eline, tevekkülü eline, korkuyu belinden aşağısına ve ümidi belinden yukarısına verdi. Allah akla “sağa dön” diye emretti döndü, “sola dön” dedi döndü. “sen kimsin ben kim im “ diye sordu.

⁹ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, D.İ.A., İst.1989, C.2 , s.239.

Akıl “sen Rabbimsin ve ben senin kulunum” dedi. Allah da “Ey akıl senden daha kıymetli bir şey yaratmadım dile benden ne dilerse diye buyurdu”.¹⁰

Aklın şerefi hakkında Peygamberimiz şöyle buyurmuştur “ Ey insanlar! Akla yumuşak davranın (değer verin). Siz emrolduğunuz ve yasaklandığınız şeyleri ancak akıl ile bilebilirsiniz. Akıl, yaratıcınız katında sizin şerefinizdir. Kesinlikle biliniz ki

akıllı kişi Allah’a itaat edendir. (Her ne kadar kötü görünümlü aşağı mertebeli ve hatırı hakir olursa da) yine her ne kadar güzellik sahibi şeref ve şan sahibi olsa da cahil kişi Allaha isyan edendir¹¹

Din felsefesinin en temel problemlerinden olan Allah, âlem, insan, ruh, ölüm ve ötesi, mutluluk gibi problemlerine felsefede cevap aradığı için felsefe din münasebeti ortaya çıkmıştır. Din âlimlerinin felsefe ile ilgilerinin diğer bir sebebi ise, doğru düşünce ve doğru fiilin ne olduğunun tespitinin felsefede de ana gaye olmasıdır.

Din felsefe münasebetinin olmadığını ileri sürenlere göre ise;

Dinin kaynağı kutsaldır, felsefe ise beşere ve insana aittir.

Felsefe gerçeğe sebep sonuç ilişkisi içinde ulaşırken din ise vahiyle ulaşır.

Felsefe de beşeri çaba, akıl yürütme esası varken, dinde ise iman ve inanç esasları temeldir.¹²

İbrahim Ethem Giridi “Akılla şeriatın yasakladığı şeylere meyleden, bilmeyen hayvan gibidir demektedir. ”¹³ O bu sözüyle akıl ve şeriatın emrettiği ve yasakladığı şeyler aynıdır, din ve felsefe birbiriyle örtüşür ve birbirine aykırı düşmez demektedir. İbrahim Ethem şeriat ve felsefe arasında gerçek anlamda bir ihtilaf bulunmadığı görüşü içerisinde; Kindi, Farabi İbn Sina, Bataleyevsi ve İbn Rüşd ile aynı görüşü paylaşır.

Kindi ye göre felsefe yapmak dinin gereğidir. Çünkü felsefe ve dinin gayesi aynıdır. Felsefe ahlak bilgisi, yararlı bilgileri elde etme zararlı bilgileri sakındırmaya ait tüm bilgileri içerir ki bu bilgiler peygamberlerin getirdikleri bilgilerle uzlaşır. Bundan dolayı biz felsefeyi elde etmek için çalışmalıyız.¹⁴

Farabi ye göre eski filozoflar şeriat ve felsefeyi birbiri ne benzetirler. Çünkü ikisi de aynı konuları içermekte ve varlıkların ilkeleri hakkında bilgi vermektedirler.¹⁵

¹⁰ Gazali, İhya-u Ulumiddin ,(çev. Ahmet Serdaroğlu), İst.trz., C.1, s. 223.

¹¹ Ahmet Rifat, **Tasviri Ahlak**, Tercüman 1001 Temel Eser, İst.1989, s.31

¹² İbn Rüşd , **a.g.e.**, s.87.

¹³ Bkz. İbrahim Ethem, “**Makalat-ı Hikemiyye**”, s.38.

¹⁴ Kindi,”İlk Felsefe üzerine”,**Felsefi Risaleler**, 5,(çev. Mahmut Kaya), İst.1994.

¹⁵ Farabi,”Mutluluğu kazanma/ Tahsilu’s Sade”,(çev. Hüseyin Atay) ,A.Ü, İlahiyat Fak. Yay.1974, 54 –55

İbn Sina felsefe ve şeriat arasında konu ve amaç bakımından bir benzerlik olduğunu söyler. Felsefe ve dinin amacı mutluluk, konusu ise bilgidir d er. Ve felsefe ile şeriat, akıl ile vahiy, peygamber ve filozof arasında bir ilişki kurar.¹⁶

Batalyevsi'ye göre hakikat tektir ona ulaşma yolları farklıdır. Felsefe ve şeriat arasında bir çatışma yoktur farklılıkların olma sebebi insanlardaki farklı düşünce lerdir ki bu bizzat Tanrı tarafından ortaya atılmıştır.¹⁷

İslam Felsefesinde akıl ve şeriat uyumunu kabul eden en önemli isim İbn Rüşd dür. İslam da ilk defa bir hareket olarak felsefe din ilişkileri, Kaderiyye, Cehmiyye ve Mutezile gibi mezhepler vasıtasıyla hissedilir bir şekilde açığa çıkmış, filozof ve kelamcılar vasıtasıyla devam etmiş, İbn Rüşd vasıtasıyla zirveye ulaşmıştır.¹⁸

Din felsefe münasebetini, akıl - vahiy münasebetini savunmayan ve reddeden İslam filozofu Gazalidir. İbn Rüşdün ise felsefe –din uzlaştırmasını gösterme sebebi Gazalinin akla yaptığı hücumdur. İbn Rüşde göre akıl verileriyle felsefe birbirine ters düşmez hatta din - felsefe birbirini destekler.

İbn Rüşd Faslul Makal adlı eserinde şöyle der; “Şeriat haktır hak olanı bilme ve tanıma neticesini doğuran düşünmeye davet etmektedir. Durum bu olunca biz Müslümanlar topluluğu olarak biliriz ki, delil ve burhana dayanan düşünce tarzı şeriatın getirdiğine aykırı düşecek bir netice meydana getirmez.” Felsefenin insan zihninin karışıklığa sev k ettiği ve böylece dini inançlara ters düştüğü iddialarına karşılık, İbn Rüşd bununı yaratılıştan gelen bir eksiklik, metot hatası ya da felsefeye ait eserleri yeterince kavrayamamaktan kaynaklandığını söyler. Ve şöyle der “Tabiatı ve

zâtı icabı kendinde fayda bulunan bir şeyi, onda arızı olarak mevcut olan bir zarar sebebiyle, böyle bir zarar için onda müsait bir yerin var olması dolayısıyla terk etmek gerekmez.”¹⁹

İbn Rüşdün felsefe akıl bağlamında üç temel görüşü bulunmaktadır;

1-Felsefenin araştırma problemleri içinde yer alan hususlarda din bir şey söylememiştir.

2-Felsefenin vardığı hüküm ve netice ile dinini hükmü birbiriyle uygun düşmektedir.

3-Felsefi akıl ve yürütmelerin ve kanıtlamaların sonuçları ilk anada nass ve hükümlerle uzlaşmaz durumdadır.

¹⁶ İbn Sina, “**Metafizik-II**”,(çev. Ekrem Demirli –Ömer Türker), İst. 2005 s.189–194

¹⁷ İsmail Erdoğan, “**Batalyevsi**”, Elazığ 2006, s.156

¹⁸ İbn Rüşd, **Felsefe-Din ilişkileri** , (haz. Süleyman Uludağ),İst.1985, s.74.

¹⁹ İbn Rüşd , **a.g.e.**, s.112.

Birinci şıkka göre Dinin bir şey söylemediği felsefenin ortaya koyduğu hükümler, dinin hükümleri gibidir, dolayısıyla kabul edilmelidir. İkinci şıkta felsefe ve din bir uyum içerisindedir. Üçüncü şıkta nassların yorumu din felsefe uyumunda yegâne çıkar y olur yorumu ortaya çıkar. Böylelikle İbrahim Ethem ve İbn Rüşd şeriat -akıl uyumunu kabul etmekle görüş birliği içerisindedirler.

İbrahim Ethem, akılla ilgili bölümlerde akıllı sağlamlaştıran ve aklın tedbiri yok eden şeylerden bahsetmektedir.²⁰ Aklını sağlamlaştırdığını ve aklın yanılabildiğini ileri sürmesi onun bir anlamda aklın yanılabildiğini ve bilgi için tek başına yeterli olmadığını kabul ettiğini gösterir.

Felsefe tarihine baktığımızda İlkçağ filozoflarından Rasyonalistler bilgi için tek kaynağın akıl olduğunu ve aklın yanılmadığını savunur. Aristo'ya göre insanın bilgi elde etmesini önce akıl sonrada mantık sağlar.²¹ Sansualistler ise bilginin yalnız duyuyla elde edildiğini söylemektedir. Platon ise sansualistlerin iddia ettiği gibi görmek, işitmek, koklamak, tatmak gibi şeyler olamaz eğer bunlar bilgi olsaydı o zaman “insan her şeyin ölçüsüdür diyen Protogaras haklı olurdu²²demektedir.

İbrahim Ethem “Akıl ve tedbiri iki şey yok eder birincisi acele etmek, ikincisi hâlihazırda olmayan şeyi istemektir” demekle aklın yanılabildiğini kabul etmektedir. Eğer aklın yanılmaz olduğunu kabul etmiş olsaydı akıllı ve tedbiri yok eden şeylerden bahsetmezdi. Ona göre imkânsız olan şeyleri istemekte aklın ulaşamayacağı şeylerdendir. Yine İbrahim Ethem'in imkânsız olan şeyleri istemeyi aklın ulaşamayacağı bir şey olarak görmesi aklın yalnız başına yeterli olmadığını kabul ettiğini gösterir. Üç şey akıllı sağlamlaştıran akıllı insanlara danışma, denemek, güzel olan şeyleri tespit, Üç şey de akıllı bozar, baskı, acele ve güvensizlik.

Ahmet Rıfat ta aklın iki örtüsü olduğunu bunların gazap ve şehvet olduğunu söyler. Ona göre akıl bunlardan biriyle örtülürse yani bunlardan biri sebebiyle kullanılamazsa geçici ve faydasız şeylere yönelir ve ruh münasip olmayan isteklere karşı duramaz²³.

Gazali ye göre ise doğruluğundan şüphe edilmeyen bilgiler; Aklın doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir araştırmaya girmeden kabul ettiği apaçık bilgiler ve dini bilgiler olan Kuran-ı kerim ve hadistir.²⁴

²⁰ Bkz., İbrahim Ethem, **a.g.e.**, s.17.

²¹ Hüsameddin Erdem, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Konya 2000,s.116.

²² Hüsameddin Erdem, **a.g.e.**, s.94.

²³ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.31.

²⁴ Mehmet Bayraktar, **İslam Felsefesi**, Ankara 2001, s.125.

Gazali akla değer verir ve akli ilimleri kötüleme sebebi olarak insanların aklı ve akli ilimleri birbirlerini ilzam için mücadelelerde kullanmalarında görür. Gazali'ye göre akıl kalbe konan ve Allah ve Resulünü bilmeye yarayan bir nurdur. Allahın bizzat kalbe koyduğu bu nurun yerilmesi düşünülemez.²⁵ Gazali her ne kadar akla önem verse de akıl Kuran -ı kerim ve hadisten sonra gelmekle ikinci plana atılmaktadır. Giridi böylelikle aklın yanılabildiğini savunmakla İslam tarihinde Haris el -Muhasibi ile başlayıp Kuşeyri ve Hücvi ile devam eden ve Gazali ile en mükemmel şekline ulaşan akıl ikinci plana atma anlayışı arasında bir paralellik gözükmemektedir.²⁶

Gazali bazı hususlarda aklın yetersiz olduğunu özellikle metafizik ve ahlak konularında aklın faydalı ve zararlıyı tespit edemeyeceğini, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayıramayacağını ancak ilahi rehberle doğruyu bulabileceğini söyler.²⁷

Gazali "Akıl göz ise Kuran ışıkları yayılan güneştir Kuran nuruyla yetinerek akıldan yüz çeviren kimse gözlerini kapatarak güneş ışığına yönelen kimse gibidir böyle kimse lerle körler arasında bir fark yoktur" der.²⁸ Gazali böylelikle metafizik bilgiler dışındaki bilgilerde akla güvenebileceğini, aklın yetersiz kaldığı hususlarda ise sezgi yoluyla kalbin idrak edebileceğini söyler. Metafizik bilgilerde ise vahiy -ilham gereklidir. Böylelikle bilginin yeri beş duyu, akıl ve kalptir.²⁹

Aklın yalnız başına yetersiz olduğunu savunan bir başka filozof ise İbn Arabî'dir. İbn Arabî akli bilgi yerine keşfi veya İlhami bilgiyi önermiştir. Arabî ye göre peygamberle bilgilerine hangi kaynaktan alıyorsa velilerde aynı kaynaktan alırlar çünkü veliler peygamberlere uymuşlardır.³⁰

İbn Arabî Müslüman düşünürleri;1- filozoflar ve ona bağlananlar, 2-resuller, nebiler ve veliler olarak ayırır. Filozoflar sadece akla dayandıkları için yolların şaşırılmışlardır. İkinci kısım olan resuller ve nebiler ise vahiy ve ilhama dayandıkları için yollarını bulmuşlardır.³¹ Böylelikle Muhiddin Arabîde aklın yanıldığını ve tek başına yeterli olmadığını savunarak Giridiyle uyum gösterir.

Muhiddin Arabî gibi tasavvufçu olan Mevlana Celaleddin Rumî de aklın gayb âlemi hakkında verdiği bilgileri körün renkler, sağırın sesler hakkında verdiği bilgilere benzetir.

²⁵ Gazali, **İhya-u Ulumiddin**, (çev. Ahmet Serdaroğlu), İst.trz.,C.1, s.225.

²⁶ Süleyman Uludağ, "Akıl" ,**Dİ.A.**, İst.1989, C.2, s.246.

²⁷ Mehmet Vural, **Gazali felsefesinde Bilgi ve Yöntem**, Ankara 2004, s.42.

²⁸ Gazali, **el-iktisad fi'l-İtikad**, s.195.

²⁹ Gazali, **a.g.e.**, s.50.

³⁰ Remzi Demir, **Osmanlı Döneminde Türk Felsefesi**, Ankara 2005,C.1, s.104.

³¹ Remzi Demir, **a.g.e.**, s.104.

Aklın söz ve davranışlarımızda rehber olmakla birlikte deruni hayat alanında çamura batmış merkep gibi aciz olduğunu söyler.³²

İbrahim Ethem'in akli sağlamlaşabilir olarak görmesi aklın duyu ve tecrübeyle desteklenerek bilgiye ulaşabileceğini savunduğunu gösterir.

İslam filozoflarından Farabi bilginin iki şekilde mümkün olduğunu savunur:

1-His yoluyla beş duyu organıyla

2-Akıl ve nazar yöntemiyle ki Farabi ye göre gerçek bilgi akıl ve nazar yöntemiyledir.³³

İbrahim Giridi “Hiç kimse âlim olarak dünyaya gelmemiştir cahil her ne kadar topluluğun büyüğü olsa da âlimin olduğu mecliste itibarsız ve aşağıdır”³⁴ demekle bilgi doğuştan mı gelir sonramı elde edilir tartışmasında bilginin sonradan kazanıldığını kabul etmektedir.

Yeniçağ felsefesinde “doğuştan bilgi”nin olduğunu ileri süren ilk filozof Platondur. Platon ide fikriyle bilginin doğuştan olduğunu savunur, ona göre doğuştan gelen bir bilgi vardır. Şayet bu çeşit bilgi olmasaydı genel manada da bilgi olmazdı. Platonda doğuştan bilgi meselesi ruhun evvelce bir hayata sahip olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır. Ona göre ruh ideler âleminde yaşamış ideleri bizzat görmüş ve seyretmiştir. Buna göre bilmek ideyi bilmektir.³⁵

Sokrat bilgiyi doğuştan kabul eden filozoflar arasındadır. Onun bilgiyi ortaya çıkarma şekli iki safhada ortaya çıkar;

İroni (alay)safhası: Sokrat bu safhada muhatabına bir takım sorular sorar ve muhatabının bu sorulara cevap vermesini sağlar. Sokrat'ın burada yapmak istediği şey bir şey bildiğini zanneden kimseye hiçbir şey bilmediğini çeşitli sorular ve cevaplarla ispat etmektir.

Narotik (doğurtma) safhası: Sokrates burada doğuştan var kabul ettiği bilgiyi ortaya çıkarmaya çalışır. Burada da soru cevap yöntemini kullanarak var olan ama üzeri küllenmiş birtakım bilgileri ortaya çıkarır. Doğurtularak elde edilen bilgi güvenilir bilgidir.³⁶ Böylelikle ilkçağ filozoflarından Sokrates, Platon, Descartes, Kant gibi filozoflarla aynı görüşü paylaşır.

Descartes da bilginin doğuştan olduğunu kabul eden görüşün temsilcilerindendir. Descartes Tanrıyı ruhumuzda “sonsuz ve yetkin varlık” düşüncesiyle kanıtlamıştır. Çünkü ona

³² Süleyman Uludağ, a.g.m., s.247

³³ Farabi, **Türk-İslam Filozofları**,(haz. Hilmi Ziya Ülken-Kivamettin Burslav),İst.trz, s.29–30

³⁴ Bkz., İbrahim Ethem, a.g.e., s.50.

³⁵ Hüsameddin Erdem, a.g.e., s.96.

³⁶ Hüsameddin Erdem, a.g.e., s.87.

göre sonlu olan insan böylesine bir tasarımı kendiliğinden yaratamazdı. Bu yüzden Descartes göre Tanrı tasarımı doğuştandır ve buna doğuştan ideler anlamında “idea innata” der.

Descartes zihninizde olan kavramları üçe ayırır:

1-Ruhumuza önceden yerleşmiş olan ideler; yani doğuştan ideler, bu bilgi sonradan kazanılmamıştır bu Tanrı düşüncesidir.

2-Dışardan gelen ideler; duyularla elde edilen bilgilerdir. Bunlarda daima bulanıklık olduğu için bunlardan şüphe edilir.

3-Ne Tanrı ne de dış dünyadan gelen, bizim kendimizin yaptığı ideler; bunlar hayal gücüyle olan bilgilerdir. ³⁷ Böylelikle Descartes Tanrı varlığı dışındaki bilgilerin bulanık olsa da sonradan kazanıldığını savunarak Giridi ile uyum gösterir.

Kant apriori formlarıyla bilginin doğuştan olduğunu kabul eder. Kant bilgiyi iki kısma ayırır. Apriori: önsel bilgiler, aposteriori: sonsal olan bilgiler apriori bilgiler kavramlar yani aklın deneyden almadığı ve doğrudan doğruya kendisinden çıkardığı bilgilerdir. Aposteriori bilgi ise kaynakları deneyde bulunan empirik bilgilerdir. Böylelikle Kant bazı bilgilerin doğuştan olduğunu kabul eder. ³⁸

İslam filozoflarından Farabi insan nefsinin bil kuvve âli m olduğunu, çocuğun ilk ve başlangıç bilgilerini elde etmeye müsait olduğunu söyler ve ilk prensiplerin ona hislerinin yardımı olmadan hâsıl olduğunu söyleyerek bilginin doğuştan olduğunu söyler. ³⁹

Bilginin sonradan kazanıldığını iddia eden filozofların başında John Locke gelmektedir. Locke insan zihnini boş bir levhaya “tabular rasa” benzetir ⁴⁰ Locke insan zihninin boş bir levhaya benzetmekle bilginin sonradan kazanıldığını ileri sürer İbrahim Ethem’in hiç kimse âlim olarak dünyaya gelmez fikri insanların elde ettiği bilgilerin sonradan kazanıldığı fikrini kabul ettiğini gösterir. Bu bağlamda Locke ve Giridi’nin aynı fikir doğrultusunda olduğunu gösterir.

Bilgi doğuşuna göre duyulara dayanan sansualist, metoduna göre tecrübeci empirist, temeline göre realist bilgiler vardır. Sansulaizme karşılık rasyonalizm, realizme karşılık idealizm gibi akımlar vardır. ⁴¹ Sansualizm, realizm ve empirizm bilginin sonradan kazanıldığını savunurken, rasyonalistler ve realistler bilgi doğuştandır demiştir. İbrahim Ethem’in akli sağlamlaştıran şeylerde tecrübeye yer vermiş olması ve ayrıca ilmin sonradan kazanıldığını ileri sürmesi onu empirist vs sansualist olarak kabul edebileceğimizi gösterir.

³⁷ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İst 1961, s.236–237.

³⁸ Bedia Akarsu, **Kant’ın Ahlak Felsefesi**, İst.99, s.21.

³⁹ Farabi, a.g.e., s.20-21

⁴⁰ Macit Gökberk, **a.g.e.**, s.293–294.

⁴¹ Süleyman Hayri Bolay, **Felsefe Sözlüğü**, , Ankara 2004. s.64.

Tasavvufçular akli bilgi yerine keşfi bilginin en önemli bilgi elde teme yolu olduğunu savunurlar. İbn Arabî bilgiyi üç kısma ayırır;

Akıl bilgisi: Akılla elde edilen bilgi

Hâl bilgisi: Duyumla elde edilen bilgi

Sır bilgisi: Emin ruhun kalbe üflediği bilgidir. Arabî'ye göre en son bilgi yani marifet asıl ilimdir ve marifeti bilen her şeyi bilir.⁴²

1.1.2.KÖTÜLÜK

İbrahim Ethem kötülüğün iyiliğin eksik olmasından ortaya çıktığını ve kötülüğün dünya var olduğu müddetçe asla yok olmayacağını ifade eder.⁴³

Felsefenin önemli konularından biri d Teodise yani kötülük problemidir, Teodise sözcüğü ilk kez Leibniz tarafından kullanılmıştır. İki anlamı vardır.1 -İlahi adaletin varlıktaki pek çok kötülük sebebiyle tehlikeye girmeden devam edeceğini

gösterme çabası. 2-Tanrının yaratmaya ilişkin ilgi ve iradesidir. Teodise genel olarak Tanrının adaleti ve iyiliği meselesidir.⁴⁴ İslam tarihin de bu konu husun-kubuh meselesi olarak tartışılmıştır.

Problemin tarihi çok eskilere gitmiştir. Eflatun içinde bulunduğumuz evreni sorgulayarak işe başlamıştır. Eflatun'a göre nedensiz bir önceli olamayacağından evren nedenlidir, bir nedenin olması zorunlu olduğundan evren düzenlenmiş olma anlamında bir Tanrı tarafından yaratılmıştır.⁴⁵

Eflatun "Evren doğmuş olan şeylerin en güzelidir, yapıcısı da nedenlerin en kemalidir"⁴⁶ demektedir. Eflatun bunu demekle bu evrenin yaratıl abilecek en iyi evren olduğu fikrini öne atan ilk filozoftur. Nitekim Cafer s.Yaran şöyle der" Felsefe tarihi ele alındığında ilk olarak Eflatun'un eserlerinden daha sonra geliştirilen birçok Teodise düşüncesinin izlerini ve ipuçlarını görmek mümkündür.⁴⁷

Eflatun daha sonraki birçok Plâtoncu düşünürün aksine kötülüğün kaynağını madde olarak görmez. O yararlı gördüğüne iyi, zararlı olarak gördüğüne kötü diyerek bu konuda pragmatist davranmıştır. Eflatun'a göre evrende olan kötülükler nedensiz değildir. Yine Eflatun'a göre insan doğuştan kötü değildir. O ruh ve beden olarak bir bütün arzularına

⁴² Remzi Demir, **a.g.e.**, s.104.

⁴³ Bkz., İbrahim Ethem, **a.g.e.**, s.39

⁴⁴ Eric Ormsby, **İslam Düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu** (Çev. Metin Özdemir), Ankara 2001, s.26-27.

⁴⁵ Metin Yasa, **Tanrı ve Kötülük**, Ankara 2003, s.63.

⁴⁶ Eflatun, **Timaios**, (Çev.Erol Güney-Lütfi Ay), M.E.B., İst. 1988, s.27.

⁴⁷ Cafer S.Yaran, **Kötülük ve Teodise İslam ve Batı Felsefesinde Kötülük Problemi**, Ankara 1997, s.14.

da sınırsız bağı bir varlık olmasından, yanlış yönlendirme ile kötü olmaktadır ve bundan dolayı kötülük işlemektedir. Eflatun daha çok ahlaksız olarak kötülüğün ortadan kalkmayacağını daima iyiliğe karşı bir şeyin bulunması gerektiğini söyler.⁴⁸Böylelikle İbrahim Ethem “Kötülüğün yok olmasının sebebi ölümdür” Eflatun ise iyiliğin karşısında daima kötülük bulunmalıdır der böylece her iki fikir sonuç olarak kötülüğün sürekli olacağını kabul ederek uzlaşmış olur.

Eflatundan sonra madde kötülük ilişkisi Yeni Eflatuncu felsefede işlenmiştir. Platonius Eflatun’dan farklı olarak her türlü kötülüğün kaynağının madde olduğu fikrini ileri sürmektedir.⁴⁹Platonius kötülüklerinin nedenini n Tanrı ya da ruhlar değil şeklin şekilsizlikten aydınlığını karanlıktan ayrıldığı sınırı belirleyen madde olduğunu kabul eder.⁵⁰

Kötülük problemi üzerinde meşhur dilemması olan şüphesiz David Hume’dur. O kötülüğü ve âlemde kötülüğün olmasını şöyle sorgular ;

Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da önlemiyor mu?

Öyleyse o güçsüzdür.

Yoksa gücü yetiyor da kötülüğü önlemek mi istemiyor?

Öyleyse o iyi niyetli değildir.

O hem önlemek istiyor hem de önleyebiliyorsa nasıl oldu da kötülük bu kadar var oldu?⁵¹

Böylelikle âlemde kötülüğün var olma sebebi tanrının ilim, kudret, iyilik sıfatı ve determinizm problemi işlenmeye başlamıştır. Bu problem İslam âleminde Gazali ve onun batıda görüşlerini benimseyen Leibniz tarafından da ele alınmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Teadise kelimesi ilk kez Leibniz tarafından kullanılmıştır. Leibniz tanrının iyiliği ve gücü ile onun yarattığı fakat bozuk olan dünya arasındaki çelişkiyi kaldırmak için bu dünyadaki kötülüğün metafizik bir gerçek olduğunu reddeder. Ona göre yanlış doğrunun eksikliğinden, günah da insandaki karşılık duygulardan meydana gelen tutkuların sonucudur. Leibniz âlemdeki varlıklara bakıldığında eksiklik görüleceğini bu eksikliğin ancak varlıklardaki tezatlıklarla etkinleştiğini savunur. Örneğin der acı olmasaydı ha z, günah olmasaydı sevap olmazdı. Böylece Leibnize göre âlemde olan kötülük ya da eksiklik tam yetkinlik içindir.

Leibniz tanrının neden günah ve acı ile dolu bir âlem yarattığı sorusuna da tanrı bu âlemi yaratırken bir sürü alabilir âlemler tasarlamıştır, ancak âlemin bu şekilde yaratılması,

⁴⁸ Eflatun, **Yasalar** (çev. Candan Şentuna-Saffet Babin),İst. 1988, s.267.

⁴⁹ Mehmet S.Aydın, **Din Felsefesi**, İzmir 2002, s.154.

⁵⁰ Metin Yasa,**a.g.e.**, s.11.

⁵¹ David Hume, **Dialogues Concerning Natural Religion** , s.66.

onun olabilir dünyalar arasında en iyisi olmasındandır, diye cevap verir.⁵² Leibniz böylece İbrahim Etem'in “ Kötülük iyiliğin eksik olmasından ortaya çıkar” fikri ile paralel bir fikir ileriye sürmektedir.

İslam dünyasında bu görüşlerin benzerliği Gazali tarafından dile getirilmiştir. Gazali tıpkı Leibniz gibi bu âlemin imkân dâhilinde var olabilecek en mükemmel âlem olduğunu savunur. Ona göre mevcudun bir zerresi bile asla daha iyisi ile değiştirilemez. Bu sivrisineğin kanadı veya toz zerresi gibi en küçük detaylar içinde geçerlidir.⁵³

Gazali âlemdeki varlığın eksiksiz oluşunu kanıtlamak için de şöyle der “Hastalık sağlığı, kötülük iyiliği, açlık tokluğu ve sıkıntı rahatlığı sevimli kılar.”⁵⁴

Teodise'nin altında yatan temel özellik dünyada hiçbir şeyin sebepsiz yere olmadığına inanmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre dünyada olan depremler, seller, kasırgalar ve hatta önemsiz ve zararlı görülen şeyler dâhil hiçbir şey sebepsiz değildir. Bu İslam da her şeyin arkasında bir hikmet olduğu düşüncesiyle karşılaşılır. Gazali ve taraftarları bu görüşü savunurken şu ayetleri kullanır;

-“Allah, yarattığı her şeyi güzel yaptı.”⁵⁵

-“Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”⁵⁶

Âlemde kötülük ve iyiliğin mükemmellik ile eksikliğin bir arada yaratılmasına delil olarak getirilen ayet ise; “Biz her şeyi çift yarattık”⁵⁷ ayetidir.

Farabi'ye göre kötülüğün oluşma sebebi, maddenin ilahi nizamı tam olarak kabul edip yansıtmak bir kuvvete sahip olmamasından kaynaklanır. Farabi'ye göre aslanan hayır ve nizamdır, kötülüğün şeylere duhul etmesi arızı olarak meydana gelmektedir.⁵⁸ Farabi'nin bu iyimser görüşünün arka planında onun sudur nazariyesi bulunmaktadır. Çünkü ona göre her şey Bir'den tam bir nizam içersinde sudur etmiştir.⁵⁹

İbni Sina bu konuda Farabi ile aynı görüşü paylaşır. Ona göre bu âlemde genelde iyilik hâkimdir, kötülük gül ağacındaki diken gibidir. Kötülüğün var olma sebebi kemalin yok olmasındandır.⁶⁰

İbni Meymun da kötülük problemi konusunda şöyle der; “Tanrının eylemleri bütünüyle iyidir, çünkü o yalnızca var olanı yaratır, her var olan da iyidir.”⁶¹

⁵² Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, s.285.

⁵³ Eric Ormsby, **a.g.e.**, s.43-54.

⁵⁴ Eric Ormsby, **a.g.e.**, s.73-78.

⁵⁵ Secde 32/7

⁵⁶ Tin 95/4

⁵⁷ Zariyat 51/49

⁵⁸ Mehmet Aydın, **a.g.e.**, s.154.

⁵⁹ Mehmet Aydın, **a.g.e.**, s.155.

⁶⁰ Mehmet Aydın, **a.g.e.**, s.155.

Osmanlı ahlak düşünürleri de bu konu üzerinde durmuşlardır. Davudi Kayseri'ye göre iyilik ontolojik açıdan mutlak olarak vardır. Kötülük ise karanlık ve yokluktur. İyilik bizatihi varken ve ezeliyken kötülük sözde bir kavramdır ve zamana tabidir. Davudi Kayseri'ye göre iyilik ve kötülük hükmümüz bilgimize bağlıdır.⁶²

Görüldüğü gibi teist düşünürler genel olarak kötülüğün iyiliğin yokluğundan oluştuğunu ya da sebepsiz yere olmadığını ileri sürerler ve kötülüğün Tanrıdan değil insandan geldiğini kabul ederler yazarımız da kötülüğün iyiliğin eksikliğinden meydana geldiğini savunarak teist düşünürlerle aynı görüş de birleşir.

Kötülük problemine bir de Determinizm ve hürriyet açısından bakmak gerekir. Bu konuda temel iki görüş vardır. 1 -Her şeyin neden sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleştiğinden âlemde oluşan kötülükten tanrı sorumludur.2 -Tanrı insana hür irade vermiştir ve âlemdeki kötülüklerin oluşma sebebi tanrının bu hür iradeye müdahale etmemesinden kaynaklanmaktadır.

Antik çağda, Stoalılara göre âlem, evren, âlem ruhu tarafından determine edilmiştir. Evrendeki bütün olaylar bu zaruretle meydana gelmiştir. Stoalılara göre hürriyet, tabiatın zarureti anlamak ve hareketlerimizi ona uydurmaktır.⁶³

Descartes irade hürriyetini savunur ve irademizin tanrı tarafından yaratıldığını fakat onu hareketlerinde zorlamadığını kabul eder.⁶⁴

Spinoza insan hürriyetine sıkı bir determinizme bağlar ve fatalist davranır. Ona göre her şey önceden tayin edilmiştir. İnsanın tayin edilen bu şeylere uymaktan başka yapacak bir şeyi yoktur.⁶⁵Spinoza kötülüğün ise bizim eşyaya ilişkin dar bakışımızdan kaynaklandığını eşyaya bütün olarak ya da tanrı açısından bakarsak kötülüğün yok olacağını söyler.⁶⁶Böylelikle Spinoza iyiliğin ve kötülüğün tanrıdan geldiğini kabul etmekle birlikte kötülüğün tanrı tarafından bakıldığında olmadığını, onun her şeyi iyi yarattığını savunmakta ve meseleye farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Kant'a göre insan iyi ve kötü duygusu içerisinde yaratılmıştır. Eğilim insanı kötülüğe doğru teşvik etse de insan bu eğilimlere hâkim olabilecek kabiliyettedir. Yani Kant'a göre insan fiillerine hürdür kötülük insanın seçimidir.⁶⁷

Şimdi Determinizm ve Fatalizm(Yazgıcılık) farkına bakalım:

⁶¹ Musab. Meymun El-Kurtubi, **Delalet el-Hairin**,(Haz. Hüseyin Atay),AnkaraÜniv. İlahiyatFak. Yay. 1974, s.498.

⁶² Süleyman Hayri Bolay, **Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe**, Ankara 2005, s.129.

⁶³ Tahsin Yılmaz, **Determinizm ve Hürriyet Problemi**, Ankara 1972, s.53.

⁶⁴ Tahsin Yılmaz, **a.g.e.**, s.53.

⁶⁵ Macit Gökberk, **a.g.e.**, s.268.

⁶⁶ Metin Yasa, **a.g.e.**, s.107.

⁶⁷ M.A. Draz, **Kuran Ahlakı**, (çev. Emrullah Yüksel-Ünver Günay), İst.1993, s.50-51.

1-Kadercilikte hareket noktası kadar olayların akışı da kadere bağlıdır, biz bunları bilemeyiz.

2-Kader bilinmez bir kuvvet tarafından yazılır. Determinizm de olaylar birbirini zincirleme olarak determine ederler ve bu bağlılıkta bir kopukluk yoktur. Böylelikle insanın karar hürlüğünden bahsedilmez. Kadercilikte ise önceden takdir edilme anlayışı vardır ki biraz sonra da bahsedeceğimiz gibi önceden takdir edilme insan hürlüğüne engel değildir. Çünkü kadercilikte karar verme hürlüğü vardır.⁶⁸

İslam düşünce tarihinde kader konusunda Cebr iye, Mutezile ve Maturidilerin görüşü vardır.

Ahmet b. Hanbel “İnsanların hiç biri, Allah’ın kaderini ve maişetini aşamaz. Allah dilediğini yapandır, istediğini tereddütsüz yerine getirendir.” Diyerek insanın iradesini Allah’ın iradesini bağlamaktadır.⁶⁹

Bu anlamda Ahmet b. Hanbel, Cebriyeciler gibi insan iradesini yok saymaktadır. Nitekim Cebriiler bütün yapıp etmelerin Allah’tan olduğunu kabul ederek insanın nihani sorumluluğunun da olmadığını kabul etmiş olurlar.

Eşariler de Cebriyecilerin görüşüne yakın bir görüş ileri sürmektedirler. Eşariler ve onun takipçileri insanın herhangi bir şeyi gerçekleştirme gücü olmadığı gibi Allah’ın iradesini muhalif bir tasarrufta bulunma imkânının da olmadığını kabul ederler.

Eşarilerin en büyük temsilcisi olan Gazali “Allah dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola ulaştırır.” “O yaptıklarından sorumlu tutulmaz fakat onlar sorumlu tutulurlar.”⁷⁰ Ayetleri ile görüşlerini pekiştirerek insan fiillerinin Allah tarafından yaratıldığı için onun tarafından irade edildiğini savunur.⁷¹

Muteziler bu konuda tam zıttı bir fikir savunmaktadır. Ona göre insan fiillerinde tamamen hürdür. Hiç bir şekilde tanrının buna müdahalesi olamaz, olursa insan yaptığı fiillerde sorumlu tutulamaz.

Maturidi burada Cebriyecilerin insan sorumluluğunu ortadan kaldıran ve mutezilerin Allah’tan başka müstakil bir yaratıcının varlığını kabul etme fikrini ortaya çıkaran düşüncelerden farklı bir düşünce ortaya koyarak orta yol tutturur. O fiili hem Allah’a hem insana izafe eder. Böylelikle fiilde ayrı iki etkinin varlığını kabul etmiş olur. Fiil yaratma bakımından Allah’a kesp ve işleme bakımından insana aittir.⁷²

⁶⁸ Tahsin Yılmaz, **a.g.e.**, s.30.

⁶⁹ Metin Özdemir, **İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi**, İst. 2001, s.248.

⁷⁰ Enbiya 21/23

⁷¹ Metin Özdemir, **a.g.e.**, s.254.

⁷² M.Said Yazıcıoğlu, **Maturidi ve Nesefiye göre İnsan Hürriyeti Kavramı**, Ankara 1988, s.30–31.

Maturidi insan fiillerinin hür bir irade ile seçildiğini kabul eder fakat küfrün yaratma yolu ile de olsa Allah'tandır demenin çirkin olduğunu söyler ve Allah'ın küfrü veya kötülüğü değil küfür veya kötü olarak nitelenen fiilin özünü ve mahiyetini yarattığını kabul eder.⁷³

Ebu Hanife Kuran-ı Kerim'den “ Sana güzellikten her ne ulaşırsa, bil ki Allah'tandır ve kötülükten başına her ne gelirse bil ki sendendir.”⁷⁴“Başınıza her ne musibet geldiyse kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir.”⁷⁵ Ayetlerini delil kullanarak itaat ve inkâr konusunda insan özgürlüğünü kabul edip fayda ve zarar ya da hayır şer konusunda insanın mecbur olduğunu savunan fikre karşı çıkar. Felak Suresinin 1 ve 2. ayetlerine delil getirerek Allah'ın hayır ve şerri yarattığını, insanı buna mecbur etmediğini savunur.⁷⁶

Sonuç olarak İbrahim Ethem'in kötülük ile ilgili belirttiği fikirler birçok teist düşünürün görüşleri ile aynı doğrultudadır. Kötülük, iyiliğin eksikliğinden, insanın kendi yapıp etmelerinden ve Allah'ın bizim bilemeyeceğimiz nedenlerden dolayı yaratılmıştır. İnsan bu fiilleri seçerken de hürdür. Allah'ın bizim fiillerimizi önceden takdir etmesi fiillerimizden sorumlu olmadığımızı göstermez.

1.1.3.HİKMET

İbrahim Ethem İlim ve hikmeti hayrın, cehaleti şerrin kaynağı olarak görür ve gerçek şanın insanı hikmet, fazilet, edep ve irfan ile süslediğini söyler.⁷⁷

Hikmet kelimesi Arapça h-k-m fiilinden türeyen mastardır. Hikmet kelimesi hüküm, hâkimiyet, hükümet, mahkeme, muhakeme, ihkem ve hakem gibi kelimelerle aynı köktedir. Bu fiilin temelinde herhangi bir şeyi ıslah için menetmek, sakındırmak, alıkoymak, zapt etmek, tutmak ve emretmek gibi manaları ihtiva etmektedir.⁷⁸

Hâkim kelimesi ise âlim ve hikmet sahibi. İşleri sağlam yapan, doğru görüşe sahip akıllı kimsedir. Yani hâkim kelimesi “Yargıda bulunan hüküm veren kimse anlamına gelmektedir.”

⁷³ Metin Özdemir, **a.g.e.**, s.261.

⁷⁴ Nisa 4/79

⁷⁵ Şura 42/30

⁷⁶ İlhami Güler, **Allah'ın Ahlakiliği Sorunu**, Ankara 2002, s.90-91.

⁷⁷ Bkz., İbrahim Ethem, **a.g.e.**, s.22, s.32.

⁷⁸ Bilal Tan, **Kuranda Hikmet Kavramı**, İst.2000, s.15.

İstilahta ise hikmet kelimesi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Cürcaniye göre hikmet “ilim-amel bütünlüğü, gerçeği ifade eden her türlü söz, akla uygun özlü söz”, Tehânevi’ye göre ise “söz ve davranışı mükemmel kılıp sağlamlaştırmaktır.”⁷⁹

Elmalılı Hamdi Yazır’a göre ise hikmet, doğru ve güzel fiillere sabır ve sebatla devam etmektir.⁸⁰

Hikmet kelimesi Kuranda 20 yerde geçmektedir ve kitap kelimesi başta olmak üzere çeşitli kelimelerle kullanılmıştır.

“İsa açık mucizelerle geldiği vakti şöyle dedi: Ben size hikmet ve anlaşmazlığa düştüğünüz şeylerin bir bölümünü açıklamak üzere geldim.”⁸¹ Ayetinde hikmet kelimesi vahyi bilgi ve kitabi bilgi olarak kullanılmıştır.

“Andolsun ki Lokmana “Allah’a şükretsin diye hikmet verdik.”⁸² Burada geçen hikmet, şükürü hatırlatan ve şükre yönelten öğüt olarak değerlendirilebilir.

“Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele yap”⁸³ bu ayette geçen hikmet öğüt anlamıyla birlikte davet sırasında muhatapları hakikatle karşı karşıya getirmek için kullanılan kesin açık bilgi anlamına da gelmektedir.

“Allah hikmeti dilediğini verir ve kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir”⁸⁴ Kuran hikmeti Allahın dilediğine verdiğini ifade etmektedir. Peygamberlerin hayatındaki hikmet Vehbi olarak vahiy, kesbi olarak ta onun sözlü ve fiili yorumudur. İnsanın hayatında ise tefekkürle birlik te vahyi anlaması ve yaşamasıdır.⁸⁵ Bu ayet Allah’ın peygamberler dışında bazı kullarına, evliyalar gibi, Vehbi bilgiler verdiğini gösterir.

“Kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitabı ve hikmeti getirip size bilmediklerinizi öğreten bir resul gönderdik.”⁸⁶

“Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş sana bilmediğini öğretmiştir.”⁸⁷

“Evlerinizde okunana Allahın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın”⁸⁸ bu ayetlerde hikmet kavramı kitapla beraber zikredilmiştir. İmam Şafii bu üslup ve sıralamanı n bir gayesi olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre Kuranda Allahın kitaptan hemen sonra hikmeti zikretmesinin sebebi burada geçen hikmetin sünnet olmasından kaynaklanmaktadır.

⁷⁹ İlhan Kutluer, **İlim ve Hikmetin Aydınlığında**, İst.2001, s.119–120.

⁸⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kuran Dili**, İst.1982, C.II, s.921.

⁸¹ Zuhurf 43/63

⁸² Lokman 31/12

⁸³ Nahl 16/125

⁸⁴ Bakara 2/269

⁸⁵ Bilal Tan, **a.g.e.**, s.246.

⁸⁶ Bakara 2/151

⁸⁷ Nisa 4/113

⁸⁸ Ahzap 33/54

İmama Şafii, bu görüşünü Allahın Hz Peygambere kesin itaati farz kıldığını, insanların onun emrine muhalif olamayacaklarını söyleyerek temellendirmeye çalışır ve sünnetin vahiyle desteklendiği için hikmet dendiğini ve Kuranda kitaptan hemen sonra zikredilmesini sebebinin onunu önemine binaen olduğunu savunur.⁸⁹

“Biz İbrahim ve ailesine kitap ve hikmet verdik, ayrıca büyük bir mülkte verdik.”⁹⁰ Ayette geçen hikmet kitap dışında Allahın vahyettiği bilgilerdir.

“Rabbim bana bir hüküm ihsan et ”⁹¹ ayetinde Fahreddin Raziye göre hüküm terimi nazari hikmete “Ve beni Salih kimseler arasına ka t” ifadesi ise ameli hikmete delalet eder.⁹²

Görüldüğü üzere hikmet terimi Kuran -ı kerimde önderlik etmek, doğru yola iletmek için gönderilen peygamberler hakkında kullanılmıştır. Çünkü Kuran -ı kerime göre onlar vahiy ve hikmetle desteklenmiştir. Hikmet in sanı kötülüklerden menettiği ve cehaletten koruduğu için akıl ve ilimde hikmetten sayılmıştır. Peygamberler dışında kullanılan hikmet terimi si menfaati sağlayan ilimdir. Hikmet ilahi kanunları gözlemleyerek düşünmek ve bir sonuca ulaşmaktır. Elmalının dediği gibi hikmetin başı ilim, ortası din, sonu da ahiret mutluluğudur.⁹³

Hadislerde hikmet kavram incelendiğinde bu konuyla ilgili ortaya çıkan belli başlı hadisler şunlardır;

“Hikmet müminin yitiğidir onu nerde bulursa alır.”⁹⁴ Burada geçen hikmet bilgi anlamında kullanılmıştır ve doğru bilginin kime ait olduğuna balkımsızın alınması gerektiği vurgulanmıştır.

“Hikmetin konuşulup yayıldığı meclis ne güzel meclistir”⁹⁵ burada da hikmet bilgi anlamında kullanılmış hikmet övülerek ona ulaşmak için teşvik edilmiştir.

“Allahım Abbas’a hikmet ve tevili öğret”⁹⁶ Buhari burada geçen hikmeti nebevi olmayan şeyler hakkında isabet olarak yorumlamış ve Abbas’a verilen hikmetin beşeri ve zihni üstünlük olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷

Hadislerde geçen hikmet kavramı ayetlerde geçen hikmet kavramıyla uygunluk göstermektedir. Hikmet insanın aklıyla kazandığı özgün bilgilerin yanı sıra Allahın insana lütfettiği deruni bilgilerdir.

⁸⁹ Gıyasettin Arslan, “İmam Şafinin Hikmet Teorisi”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 2003, C.16, s.444–453.

⁹⁰ Nisa 4/54

⁹¹ Şuara 26/80

⁹² İlhan Kutluer, **a.g.e.**, s.126.

⁹³ Elmalılı Hamdi, **a.g.e.**, C.II, s.924.

⁹⁴ İbn Mace, “Zühd”, 15; Tirmizi “İlim”, 19

⁹⁵ Darimi, “Mukaddime”, 28

⁹⁶ İbn Mace, “Mukaddime”, 11

⁹⁷ İlhan Kutluer, **a.g.e.**, s.136.

İbrahim Ethem “İlim ve hikmet hayrın, cehalet şerrin kaynağıdır.”demektedir. İbrahim Ethem’in ilim ve hikmeti ayrı ayrı ifade etmiş olması ilmi insanın kesbi olarak kazanabildiğini hikmeti ise Allahtan gelen vehbi bilgi olarak kabul ettiğini gösterebilir. Ayrıca Ethem ilmi ve hikmeti hayrın kaynağı olarak görmesi “Kime hikmet verilmişse ona hayır verilmiştir”(Lokman31/12) ayetiyle bağdaşmaktadır. Buna karşılık cehalet yani bilgisizlik şerrin kaynağı olarak görülmüştür. Çünkü hikmetin karşılığı bilgiyse ve hikmet hayırsa onun dışındakiler şerdir.

Tasavvufta hikmet akla değil imana dayanan bir bilgidir ki tasavvufta bu sezgi olarak tanımlanmıştır.

İbn Arabî (636/1240) hikmeti hususi bir ilim bilgisi, Mevlana ise hikmeti öz bilgi olarak ele almaktadır.⁹⁸

Erzurumlu İbrahim Hakkı(1703/1780)hikmeti velilere has, kaynağı ilham olan ve öğretimle kazanılmayan bilgi olarak tanımlar.⁹⁹ Hikmeti İlm-i hâl, ilm-i irfan, ilm-i batın, ilm-i ledunni olarak isimlendirir. Erzurumlu İbrahim farklı bir bakış açısıyla hikmetin yalnızca müminlere verildiğini kâfirin elde ettiği akli ilimlerden farklı olduğunu söyler. Bu yüzden kâfirin elde ettiği ilim iken, müminin elde ettiği daha özel bir anlam taşıyarak hikmet adını alır¹⁰⁰

Felsefe kelimesinin kökü filo-sofia kelimesidir. Burada filo: sevgi anlamında, sofia kelimesi ise bilgelik anlamına gelmektedir, böylece felsefe kelimesi hikmet sevgisi anlamına gelir, bu deyim ilk kez Pythagoras tarafından kullanılmıştır.

Şüpheciler “hakikat idrak edilemez” Antisten “hakka yaklaşmak yalnız sefaleti seçmek ve her şeyde kanaatle olur” demektedirler.¹⁰¹

Kindi felsefe ve hikmeti aynı anlamda kullanır. Felsefenin insanın aklı ile ortaya koyduğu bilgiler iken, hikmetin peygamberlere verildiğini söyler.

Farabi de felsefe ve hikmeti aynı anlamda kullanmıştır. Farabi’ye göre filozofta peygamberde faal akılla bağlantı kurar.¹⁰²

Molla Sadra hikmeti şöyle tanımlar: “Allaha benzeyebilmek için insanların imkânları nispetinde âleme (dünyaya) akli bir düzen vermesidir.”¹⁰³ Ona göre hakiki hikmet el hikmetül-mütealiyedir. Yani aşkın hikmettir ki bu hikmet üç temel ilkeye dayanır;

—Akli sezgi ya da ya da aydınlanma (keşf, zevk, işrak)

⁹⁸ Bilal Tan, **a.g.e.**, s.107.

⁹⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Marifetname I**, s.199–205.

¹⁰⁰ İlhan Kutluer , **a.g.e.**, s.175.

¹⁰¹ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.114.

¹⁰² Mehmet Bayraktar, **a.g.e.**, s.181.

¹⁰³ Seyyid Hüseyin Nasr , “**Molla Sadra ve İlahi Hikmet**”, (çev. Mustafa armağan), İst.1990, s.116.

- Akıl ve rasyonel çıkarım
- Din ya da vahiy. Böylelikle Molla Sadra hikmetin vahiy aracı olmaksızın elde edilemeyeceğini savunur.¹⁰⁴

Kâtip Çelebi (1609/1657) “Felsefe ve hikmet ilimleri İslam’ın fethinden sonra Osmanlı Devletini orta devirlerine kadar faydalı oldu gerileme devri başlayınca bazı müftüler felsefeyi tedrisattan kaldırıp onun yerine hidaye ve ekmel derslerini koymaları sebebiyle ilim rüzgârı durdu ve ilimler bütünüyle yok oldu.”¹⁰⁵ Diyerek felsefenin önemine işaret etmektedir.

İslam filozofları dört ana fazileti sayarken bunun içersinde hikmete de yer vermektedirler. İbn Miskeveyh’e göre: şecaat öfke gücünün, iffet şehvet gücünün, hikmet de akıl gücünün faziletidir. Yine bu doğrultuda el -İsfehânı de şöyle demektedir: Şeriat dört temel üzerine kurulmuştur; öğrenim hikmeti, iffet cömertliği, sabır şecaati, adalet ise fiilleri doğru kılar.¹⁰⁶ İbrahim Ethem de bu dört temelden farklı olmakla birlikte, hikmete de yer vererek şöyle demektedir. “Gerçek şan, insanı, hikmet, fazilet, edeb ve irfan ile süsler”.

1.AHLAKİ KAVRAMLAR

1.1.SABIR:

Sabır insanın alışageldiği tabiatına uygun hallere muhalif olan olaylar karşısında hiçbir mecburiyet hissetmeksizin mukavemet etmek demektir.¹⁰⁷ Sabır “Cenab-ı Hak tarafından gelen hile ve belalara çareler arayarak karşı koymak ve tahammül etmektir”¹⁰⁸ Tasavvuf ehli ise sabrı, Allah’tan başkasına şikâyetten nefsi tutmaktır. Allah’a şikâyet ise nefse engel olmaz diyerek tanımlarlar.¹⁰⁹

Sabır kelimesi Kur’an-ı Kerim’de 73 yerde zikredilmektedir. “İşte bunlar sabretmiş olmalarına karşılık mükâfatları iki kat verilecektir.”¹¹⁰

Sabır hakkında hadisler pek çoktur. “Sabır imanın yarısıdır.”, “Sabır cennet hazinelerinden bir hazinedir.” İbrahim Ethem Girdi sabrı esenlik evinin anahtarı olarak görür. Çünkü der zor olan isteklere karşı mukavemet göstermek ancak sabırla mümkündür. Sabırdan yardım alman kendini mutlu hissetmene sebep olacaktır ve zafere ulaşmak yanına ancak sabrı

¹⁰⁴ S.Hüseyin Nasr, **a.g.e.**, s.117.

¹⁰⁵ Murtaza Korlaelçi, “İslam Düşüncesinde Felsefenin Rolü” , **Felsefe Dünyası**, sayı 42, Ankara2005, s.123.

¹⁰⁶ İlhan Kutluer, **a.g.e.**, s.155-157.

¹⁰⁷ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.31.

¹⁰⁸ Hüsameddin Erdem, **Ahlak felsefesi**, 2003, s.125.

¹⁰⁹ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s. 285.

¹¹⁰ Kasas 28/ 54

aldığında mümkün olacaktır. Azmi ve sabrı yanına alıp ta zafere ulaşmayan kişi yok denecek kadar azdır.¹¹¹

Allah-ü Teala Hz. Davud’a şöyle buyurmuştu; “Ey Davud benim ahlakımla ahlaklan, unutma ki benim en büyük ahlakımdan birisi de sabırlı oluşumdur.”¹¹²

Hz. İsa şöyle demiştir; “Siz sevdiğinizizi ancak tiksindiğinize sabretmenizle anlarsınız.”¹¹³

Sabır bulunduğu yere göre şekillenip ona göre isimlendirilmektedir; sabır eğer musibete karşı olursa iffet; harp ve vuruşma yolunda olursa şecaat; hiddet ve kinini yenmek yolunda olursa hilm; zevk veren her şeyden azıyla yetinmek şeklinde olursa kanaat ismi verilmektedir.¹¹⁴

Sabır iki kısma ayrılmaktadır:

1-Bedenle ilgili sabır: Bedenen güçlülere tahammül gibi

2-Tabii isteklere ve akıl dışı arzulara göre olan sabırdır ki asıl övgüye mazhar olan sabır bu sabırdır.¹¹⁵

Hz Ali şöyle der: İman dört direğe dayanır; yakın, sabır, cihat ve adalet. Ebu Derda Hz. de imanın zirvesini verilen musibete Allah tarafından sabır ve takdire rıza olarak tanımlar. Sabır bela ve hezimetler karşısında ses çıkarmamak değil batılın karşısında hakkı, zalimin karşısında adaleti, küfrün karşısında imanla direnç gösterme şeklinde anlaşılmalıdır. Sabır herhangi bir musibet ve bela yokken istenmemelidir. Çünkü bela ve musibet yokken sabır istenirse sabrın gerçekleşmesi için öncelikle bela ve musibetin meydana gelmesi gerekmektedir.

Böylelikle dünya hayatında sıkıntılara karşı gösterilen sabır İbrahim Ethem Giridi’nin dediği gibi selamet ve esenlik getirecektir. Sabrın sürekliliği için de sebatın olması gerekir ki sebat da önemli işlerde verilen kararların devamı anlamına gelir.

1.2.KİBİR

Kibir; hüner, şereflik, servet ve başarıyı üstün bulup kendimizi beğenmemizden ibaret katı bir bilgisizliktir.¹¹⁶ Kibir insanın kendini başkalarından büyük görmesidir.

¹¹¹ Bknz.,İbrahim Ethem,”Makalat-ı Hikemiyye”, s.53

¹¹² İmam Gazali, **İslam Ahlakı**, İst.1996, s.160.

¹¹³ İmam Gazali, **a.g.e.**, s.161.

¹¹⁴ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.285.

¹¹⁵ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.285

Kur'an-ı Kerim'de Allah-u Teala kibri ve mütekebbirleri yermiştir. “yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri ayetlerimden çevireceğim.”¹¹⁷ “O büyüklük taslayanları sevmez.”¹¹⁸ “Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir.”¹¹⁹

Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: “Kibir Hakkı inkâr etmek ve insan ları küçük görmektir.”¹²⁰ Yine Peygamber Efendimiz; “Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan cennete giremez. Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan cehenneme giremez.”¹²¹ buyurmuştur. Allahu Teala kibri ve kibirlenenleri sevmez insanlarda kendi aralarında büyüklenenleri sevmez, hal böyle olunca kibir İbrahim Ethem'in dediği gibi sahibine nefretten başka bir şey kazanmayacaktır.¹²² İbrahim Ethem kibrin, Allah'a düşmanlık, düşmanlara karşı felaketlere duçar olmak ve tedbir ve menfaatten uzak kalmaya sebep olduğunu söyler.¹²³

Ahlakçılar; ilim, amel, soy-sop, güzellik, zenginlik, kuvvet, mevki, çok kardeş gibi şeylerin cehaletle birleşmesinden insanda kibri meydan getirdiğini söylerler.¹²⁴ Gazali de kibri iki kısma ayırır;

1-Batini kibir: Nefisteki bir huydur. İçtek i ahlakı kibirdir.

2-Zahiri kibir: Azalarda görülen kibirdir. Azalarda meydana gelen bu kibrin sebebi batini kibirdir.¹²⁵ Nefiste bir huy olan kibir, gurura sebep olur ki İbrahim Etheme'e göre bunlar isyana, isyan taşkınlığa sebep olarak çirkinlikler ve ayıp lar meydana getirir.¹²⁶

Yazarın da dediği gibi kibrin şer dışında hiçbir getirisi yoktur. Kibrin sebebi güzellik ve akılsa eğer güzelliğin geçici olduğunu, akıllı insanın ise kibrin çirkin bir huy olduğunu bilerek kibirlenmemesi gerekir. Toprakdan yaratılan ve toprak olacağını bilen bir insanoğlunun büyüklenmesi ne gariptir zira büyüklük ancak tüm âlemi yar atan Allah-u Tealaya yaraşır.

¹¹⁶ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.193.

¹¹⁷ Araf 7/146

¹¹⁸ Nahl 16/23

¹¹⁹ Mü'min 40/ 60

¹²⁰ Buhari, **El'Camî'us-Sahih**, İst. 1315, s.144–146.

¹²¹ Müslim, “**İman**”, 147; Ebu Davud, “**Edep**”, 29.

¹²² Bkz., İbrahim Ethem, “**Makalat-ı Hikemiyye**”, s.12.

¹²³ Bkz., **a.g.e.**, s.34.

¹²⁴ Mehmed Said, **Ahlak-ı Hamide**, İst.1317, s.54.

¹²⁵ İmam Gazali, **a.g.e.**, s.196.

¹²⁶ Bkz., İbrahim Ethem, **a.g.e.**, s.43

1.3.TEVAZU

Tevazu Cenabı Hakkın büyüklüğünü ve kendi küçü klüğünü anlamaktır. Kibrin zıttıdır ve şeref ve yükselmenin adıdır ¹²⁷ İbrahim Ethem tevazunun şeref getireceğini söylerken bu tanıma uyum sağlar. Yazara göre tevazu huzura giden yolun kapılarını açar çünkü ona göre “Tevazu ağacını diken ondan selamet meyvesini toplar” ¹²⁸

Tevazu hiç şüphesiz vakarı da beraberinde getirir. Ahmet Rıfat tevazuyu fikre ve vicdana dayanan bir his olarak görür. Çünkü tevazunun şartı tevazu esnasında şahsiyeti ayaklar altına almamak ve bulunduğu mevkinin hakkını vermektir ¹²⁹ Tevazu aşırı yükselme ve aşırı aşağılanma duygusu arasında olmalıdır ki bu duygu vakardır, der İbrahim Ethem. Çünkü ona göre aşırı yükselme duygusu insanı hayvan gibi yalnız bırakırken, haddinden fazla aşağılandığında toprak gibi olursun ve üzerine basılır. ¹³⁰

Tevazuunun asıl olanı insanın ilahi şerefine insanlık, itibar ve haysiyetine karşı yapılardır. Dünya menfaati için şuna buna karşı kendini hakir ve zelil düşürmek değildir. ¹³¹ Diyen Ömer Fevzi Mardin de tevazunun vakarla dengelenmesi konusunda Giridi ile hemfikirdir.

Vakar kişinin şahsiyetini ve şerefini koruması için gereklidir. Ancak vakarda ileri gidildiğinde kibre sebep olacaktır. Vakar ve kibir arasındaki ilişki haset ve gıpta arasındaki ilişkiye benzemektedir. Vakarsız insan itibarsız zengin, kibirli insanda hastalıklı fakire benzer. Kibirlenen insan tıpkı başı yukarda olan ağaç gibidir ki bu ağaçtan meyve beklenmez, meyve veren ağaç aşağı eğilen ağaçtır ki buda tevazudur. İbrahim Ethem de tevazunun vakarla dengelenmesini isterken haddinden fazla vakarında insanlar arasında istihzalara sebep olacağını ifade etmiştir.

Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur; “İbadetin en üstünü tevazudur.” ¹³² Diyerek tevazuyu över.

H. Ali “insanlar yaratılış bakımından birbirine denktir. Zira babaları Âdem, anaları da Havva dır. Eğer asıllarındaki şerefle övünüyorsa toprak ve su ile övünüyorlar demektir.” buyurmuşlardır. ¹³³

¹²⁷ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.340.

¹²⁸ Bkz., İbrahim Ethem, “**Makalat-ı Hikemiyye**”, s.19.

¹²⁹ Hüsameddin Erdem, **a.g.e.**, s.122.

¹³⁰ Bkz., İbrahim Ethem, **a.g.e.**, s.47

¹³¹ Ömer Fevzi Mardin, **Hakikat ilmi İrfan**, İst.1946, s.158.

¹³² Ebu Nuaym, “**Hilye**” III, 80; ibnu'l-cevzi, el-ilel, no:1359

¹³³ Ahmet Rıfat, **a.g.e.**, s.341.

Tasavvufta ruhun ihtirasları; Müspet ihtiraslar, Menfi ihtiraslar olmak üzere ikiye ayrılır. Tasavvufun amacı şüphesiz zararlı duygulardan arınıp temiz bir ruha sahip olmaktır. Ruhun arınması gereken duyguların içerisinde kin, kibir, büyüklenme yer alırken, faydalı olan duyguların içerisinde tevazuu vardır.¹³⁴

Sonuç olarak tevazu hem Kuran -ı Kerimde, hem Peygamberimiz tarafından övülen bir haslet olup vakar ve kibir arasında dengelenmelidir.

1.4.KİN

Kin kıskançlıktan meydana gelen hiddeti kalpte tutmaktır.¹³⁵ Haset, kin tutmaktan, gazap ve hiddetten ortaya çıkmaktadır.¹³⁶ Haset, küçük görmek, alay etmek gibi birçok kötü huyun altında yatan temel sebep yine kindir.

Kin insanın kendi nefsine zulmetmesine, has et, kibir duygularına sebep olarak birçok kötü ahlakın temelinde yatan sebebi oluşturur. Nitekim İbrahim Ethem de kin tutan kişinin kötü ahlakla nacağını, kötü ahlakında toplumda yeri olmadığından kederle sonuçlanacağını ve böylece kin sahibinin en büyük c ezayı olacağını söyler.¹³⁷

Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır “ Ateşin odunu yakıp yok ettiği gibi haset de iyilikleri yok eder.”¹³⁸ Haset kinin doğurduğu kötü ahlaklardan biridir. Peygamber Efendimiz hasedin sebep olacağı işlerin birçok kötülüğe sebep ol arak iyilikleri yok ettiğini söyler müellifimizde hasedi büyük bir musibet olarak tanımlar ve ilacının ancak ölüm olduğunu ifade eder.¹³⁹

Sonuç olarak kin, iyiliklerin oluşmasına engel olan, dinimiz tarafından hoş karşılanmayan ve topluma bir fayda getirmeyen bir ahlak olup, tıpkı yazarın da dediği gibi sahibine üzüntüden başka bir şey getirmeyeceği için terk edilmelidir.

¹³⁴ Yaman Arıkan, **İslam Ahlak ve Fazileti**, İst.1977, s.237–239.

¹³⁵ Ahmet Rifat, **a.g.e.**, s.201.

¹³⁶ İmam Gazali, **a.g.e.**, s.263.

¹³⁷ Bkz., İbrahim Ethem, **a.g.e.**, s.30.

¹³⁸ Ebu Davud ,“**Edep**”, 44; İbn Mace, “**Zühd**”, 22.

¹³⁹ Bkz., İbrahim Ethem, **a.g.e.**, s.9.

SONUÇ

İbrahim Ethem Giridi'nin "Makalat -ı Hikemiyye" adlı eserinin sadeleştirilmesini ve karşılaştırılmasını bu eser İbrahim Ethem'in birçok ahlaki ve felsefi görüşlerini içermektedir.

İbrahim Ethem İslam Felsefesinin en belirgin konusu haline gelen akıl konusunda görüşler ileri sürerek akıl ve şeriatın birbirinden ayrı düşmeyeceği konusunda İbn -i Rüşd ün görüşleri ile uyum sağlar. Akıl sağlamlaştıran ve aklın tedbirini yok eden şeylerden bahsederken bir anlamda aklın yanılabilirdiğini ve aklın duyu ve görüşlerle desteklenerek sağlamlaşabildiğini kabul eder ve böylece Rasyonalistler ve Sansualistler aynı görüşü paylaşır. Felsefede akı "tabula rasa" kabul edip bilginin sonradan kazanıldığını savunan Locke ve İbrahim Ethemle aynı görüş doğrultusundadır.

İbrahim Ethem'in kötülük ile ilgili belirttiği fikirler birçok teist düşünürün görüşleri ile aynı doğrultudadır. Kötülük, iyiliğin eksikliğinden, insanın kendi yapıp etmelerinden ve Allah'ın bizim bilemeyeceğimiz nedenlerden dolayı yaratılmıştır. İnsan bu fiilleri seçerken de hürdür. Allah'ın bizim fiillerimizi önceden takdir etmesi fiillerimizden sorumlu olmadığımızı göstermez.

Hikmet insanın akıyla kazandığı özgün bilgilerin yanı sıra Allah'ın insana lütfettiği deruni bilgilerdir. İbrahim Ethem hikmet konusunda da fikirler beyan etmiş; ilim ve hikmeti hayrın, cehaleti şerrin kaynağı olarak görmüştür. İlim ve hikmeti ayrı ayrı ifade etmiş olması ilme insanın kesbi kazanabildiğini, hikmeti ise Allah'tan gelen vehbi bilgi olarak kabil ettiğini gösterebilir.

İbrahim Ethem eserinde sabır, tevazu, kin, kibir, güzel ahlak gibi ahlaki kavramlara da yer vermiştir ki bu kavramlar İslam'ın özü olan hadis ve ayetlerle bağdaşmaktadır. Zira görüşlerini desteklemek için hadislerden faydalanmıştır.

Bu çalışma sonucunda İbrahim Ethem'in görüşlerinin birçok İslam filozofu ve diğer filozofların görüşleri ile aynı doğrultuda olmakla beraber kendine özgü fikirler ortaya koyarak bir çalışma yaptığını gördük. Ayrıca bu eser Osmanlı döneminde ahlaki çalışmaların yanı sıra felsefi çalışmaların da yapıldığını ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akarsu, Bedia, Kant'ın Ahlak Felsefesi, İst.1999
- Arıkan, Yaman, İslam **Ahlak ve Fazileti**, İst.1977.
- Arslan, Gıyasettin, "İmam Şafinin Hikmet Teorisi", İslami Araştırmalar Dergisi, C.16, 2003.
- Aydın, Mehmet S., Din Felsefesi, İzmir 2002.
- Bayraktar, Mehmet, İslam Felsefesi, **Ankara 2001.**
- Bolay, Süleyman Hayri, "Akıl", D.İ.A., C.2,İst.1989.
- Bolay, Süleyman Hayri, Felsefe **Sözlüğü**, , Ankara 2004.
- Bolay, Süleyman Hayri, Osmanlılarda **Düşünce Hayatı ve Felsefe**, Ankara 2005.
- Buhari, El'Camı'us-Sahih,(çev. Ahmed Naim), Ankara 1984.
- Darimi, "Mukaddime",
- David Hume, Dialogues Concerning Natural Religion ,
- Demir, Remzi, Osmanlı **Döneminde Türk Felsefesi**, C.I, Ankara 2005.
- Draz, M.A. ,Kuran Ahlakı,(çev. Emrullah Yüksel-Ünver Günay), İst.1993.
- Ebu Davud , "Edep",
- Ebu Nuaym , "Hilye" III, 80; ibnu'l-cevzi, el-ilel, no:1359.
- Eflatun, Yasalar (çev. Candan Şentuna-Saffet Babin), İst. 1988.
- Eflatun,**Timaios**,(Çev.Erol Güney-Lütfi Ay),M.E.B., İst. 1988.
- Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi ", C.II, İst.1998.
- Erdem, Hüsameddin, Ahlak Felsefesi, 2003.
- Erdem, Hüsameddin, İlkçağ **Felsefesi Tarihi**, Konya 2000.
- Erdoğan, İsmail , "Batalyevsi", Elazığ 2006.
- Erdoğan, İsmail , "İbrahim Kasabbaşızâde'nin Felsefi Görüşleri "(**Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens.) İst.1989.**
- Eric Ormsby, İslam Düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu (Çev. Metin Özdemir), Ankara 2001.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, Marifetname I, **İst.1997.**
- Farabi, Türk-İslam Filozofları,(haz. Hilmi Ziya Ülken -Kivamettin Burslav),İst.trz.
- Farabi "Mutluluğu kazanma/ Tahsilu's Sade", (çev. Hüseyin Atay) ,A. Ü, İlahiyat Fak. Yay.1974.
- Gazali, el-iktisad fi'l-İtikad
- Gazali, İhya-u Ulumiddin , (çev. Ahmet Serdaroğlu), C.1, İst.trz.,
- Giridi, İbrahim Ethem, Makalat-ı Hikemiyye, İst.1306.
- Güler, İlhami, Allah'ın **Ahlakiliği Sorunu**, Ankara 2002.

Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, **İst.1961**

İbn Mace , “Mukaddime”,

İbn Mace, “Zühhd”, 15; ?

İbn Rüşd, Felsefe-Din ilişkileri , (haz. Süleyman Uludağ),İst.1985.

İbn Sina, “Metafizik-II”,(çev. Ekrem Demirli –Ömer Türker), İst. 2005.

İmam Gazali, İslam Ahlakı, İst.1996.

Kindi “İlk Felsefe üzerine”,Felsefi Risaleler,(çev. Mahmut Kaya), İst.1994.

Korlaelçi, Murtaza ,“İslam Düşüncesinde Felsefenin Rolü” , **Felsefe Dünyası**, S. 42, Ankara 2005.

Kutluer, İlhan, İlim **ve Hikmetin Aydınlığında**, İst.2001.

Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, (haz. Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrıncı),Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İst.2007

Mardin, Ömer Fevzi, Hakikat **ilmi İrfan**, İst.1946.

Mehmed Said, Ahlak-ı Hamide, İst.1317.

Musab. MeymunEl-Kurtubi, Delaletel-**Hairin**(Haz. Hüseyin Atay)AnkaraÜniv. İlahiyatFa k. Yay. 1974.

Müslim ,“**İman**”,

Nasr, Seyyid Hüseyin ,“Molla Sadra ve İlahi Hikmet”, (çev. Mustafa armağan), İst.1990.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Osmanlı Felsefi Düşüncesi”, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, (Edt.

Ekmeleddin İhsanoğlu), C.1, İst.1999.

Özdemir, Metin, İslam **Düşüncesinde Kötülük Problemi**, İst. 2001.

Poyraz, Hakan, “Var mı, Yok mu? Osmanlı’da Felsefe Yoktur İddiası Üzerine”, Türk Yurdu, Aralık–1999-Ocak–2000 C.19–20, Ankara.

Rıfat, Ahmet, Tasviri **Ahlak**, Tercüman 1001 Temel Eser, İst.trz.

Tan, Bilal, Kuranda **Hikmet Kavramı**, İst.2000.

Uludağ, Süleyman “Akıl” ,**Dİ.A.**, C.II, İst.1989

Vural, Mehmet, Gazali **felsefesinde Bilgi ve Yöntem**,Ankara2004

Yaran, Cafer S., Kötülük ve Teodise İslam ve Batı Felsefesinde Kötülük Problemi ,**Ankara 1997.**

Yasa, Metin, Tanrı **ve Kötülük**, Ankara 2003.

Yazıcıoğlu, M.Said, Maturidi ve Nesefiye göre İnsan Hürriyeti Kavramı , Ankara 1988.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kuran Dili, C.II, İst.1982.

Yılmaz, Tahsin, Determinizm ve Hürriyet Problemi , Ankara 1972.

ÖZGEÇMİŞ

1985 Elazığ doğumluyum. İlköğrenimimi Elazığ İsmet Paşa İlkokulunda gördükten sonra Ortaokul ve Lise öğrenimlerimi Elazığ İmam Hatip Lisesinde tamamladım. 2001 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanarak 2005 yılında mezun oldum. Halen Ankara ilinin Çubuk ilçesinde Kuran Kursu Öğreticisi olarak görev yapmaktayım.

Evli ve bir çocuk annesiyim.